

LEENA KEMPPI

TAIDE KANTAA JA KANNATTA

TAIDETOIMINNAN MERKITYS ELÄKEIÄSSÄ

PRO GRADU –TUTKIELMA

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

HUMANISTINEN TIEDEKUNTA

TAITEIDEN JA KULTTUURIN TUTKIMUKSEN LAITOS

TAIDEKASVATUS

KEVÄT 2008

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Leena Kemppi	
Työn nimi – Title TAIDE KANTAA JA KANNATTAA Taidetoiminnan merkitys eläkeiässä	
Oppiaine – Subject Taidekasvatus	Työn laji – Level Pro gradu
Aika – Month and year Maaliskuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 66
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkimuksella halusin selvittää millaisia merkityksiä eläkeikäiset taideharrastajat antavat omalle luovalle taidetoiminnalleen. Kyse on omaehtoisen, kodeissa tapahtuvan yksilötyöskentelynä toteutuneen taidetoiminnan merkityksistä tekijälleen.</p> <p>Tutkimus toteutettiin taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen näkökulmasta ikäihmisen terveyden edistämisen ja hyvinvoinnin viitekehyksessä. Oma kiinnostukseni aiheeseen on herännyt sekä ammatillisesta näkökulmasta toimiessani vanhustyössä päivätoiminnan ja psykososiaalisen kuntoutuksen sektorilla että erityiskiinnostuksestani ja harrastuneisuudesta visuaaliseen taiteeseen.</p> <p>Keräsin tutkimusaineiston haastattelemalla yhtätoista kotona asuvaa henkilöä, jotka ovat luovaa taidetoimintaa kotonaan aktiivisesti harjoittavia eläkeikäisiä miehiä ja naisia. Haastattelut ovat teemahaastatteluita, joita tukevat omat havaintoni taideharrastajia kohdatessani.</p> <p>Tutkimustulosten tulokinnassa tukeuduin Gene D. Cohenin luovuuden jatkuvuusteoriaan sekä Mihaly Csikszentmihalyin teoriaan flow -kokemuksesta. Haastatteluaineistolle suorittamani laadullisen analyysin jälkeen tiivistin tutkimustulokset viideksi teema-alueeksi, jotka nimesin ulottuvuuksiksi. Luovan taidetoiminnan merkitykset eläkeikäisille sijoitin <i>toimintakyvyn ulottuvuuteen, esteettiseen ulottuvuuteen, historialliseen ulottuvuuteen, taloudelliseen ulottuvuuteen ja autoteeliseen ulottuvuuteen</i>. Tulosten mukaan omaehtoisen luovan taidetoiminnan merkitys eläkeiässä on erittäin laaja-alainen. Taide kantaa tekijäänsä monin muodoin parempaan elämänlaatuun. Taidetoiminta puolustaa paikkansa selkeästi myös nautinnollisena kokemuksena ilman tavoiteltavaa hyötyä.</p> <p>Tutkimus tukee käsitystä, jonka mukaan eläkeiässä on hyödyllistä käyttää aikaa ja vaivaa kulttuuriharrastukseen. Myös yhteiskunnan kannattaa resursoida kulttuuriin eläkeikäisten kohonneen toimintakyvyn ja alentuneiden terveydenhuoltokustannusten toivossa.</p>	
Asiasanat – Keywords eläkeikäinen, elämänlaatu, psykososiaalinen kuntoutus, taide, taideharrastaja, taidetoiminta, toimintakyky	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	7
1.2	Kulttuurigerontologinen tutkimusalue	9
1.3	Keskeiset käsitteet	11
2	TERVEYDEN EDISTÄMISEN JA HYVINVOINNIN VIITEKEHYS	14
2.1	Lähtökohtana kokonaisvaltainen ihmiskäsitys	14
2.2	Toimintakyvyn merkitys elämänlaadulle	16
3	LUOVUUDEN MAHDOLLISUUDET IKÄÄNTYESSÄ	18
3.1	Luovuuden jatkumo Gene D. Cohenin elämänkaariteorian mukaan	19
3.2	Luovuuden mahdollistavat ja siihen kannustavat merkitykselliset tekijät	22
4	TAIDETOIMINNAN KOKEMUKSELLISUUS	25
4.1	Taiteen sisäinen arvo ja välinearvo	28
4.2	Mihaly Csikszentmihalyin teoria flow –kokemuksesta	29
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	33
5.1	Tutkimuskohde	33
5.2	Tutkimuksen tavoite ja tutkimustehtävä	34
5.3	Aineiston kerääminen	35
5.4	Aineiston käsittely	37
5.5	Tutkimuksen luotettavuus	38
6	LUOVAN TAIDETOIMINNAN MERKITYKSET	39
6.1	Toimintakyvyn ulottuvuus	39
6.2	Esteettinen ulottuvuus	44
6.3	Historiallinen ulottuvuus	47
6.4	Taloudellinen ulottuvuus	50
6.5	Autoteelinen ulottuvuus	51

7 KOKOAVAA TARKASTELUA

57

LÄHTEET

62

1 JOHDANTO

Vanhuskeskustelun painopiste on pitkään ollut valtakunnallisesti tarkasteltuna ikääntyvän ihmisen kotona asumisessa tukipalveluineen. Kehittyneillä hoitomuodoilla mahdollistetaan selviytyminen terveempänä ja asuminen kotona kauemmin kuin ennen. Vaikka nykyään tulehdukset ja tarttuvat taudit on saatu melko hyvin hallintaan, ovat esiin astuneet ikääntymiseen liittyvät rappeutumissairaudet. Sydämen ja verenkiertoelimistön, tuki- ja liikuntaelimistön sekä ennen kaikkea aivojen sairaudet ovat yhä useammin määräämässä vanhan ihmisen elämää. Ulkoisten taudinaiheuttajien valtakaudesta on siirrytty elimistöstä itsestään johtuvien ongelmien piiriin, jotka usein kasautuvat eläkkeelle pääsyn jälkeisiin aikoihin. Ennustetusti kansanterveydelliset toimenpiteet, lääketieteen kehittyminen ja terveellisten elämäntapojen merkityksen tiedostaminen tulevat hidastamaan sairauksien kehitystä ja siten edesauttaisivat ikääntyneiden toimintakyvyn ja elämänhallinnan kysymyksiä. (Hervonen ym.1998, 34-35.)

Tämä tutkimus koskee eläkeiässä olevaa väestönosaa, vanhuksia, joita kutsutaan myös ikäihmisiksi ja senioreiksi. Tarkastelussa on eläkeikäisten ihmisten kulttuuriharrastus ja erityisesti omaehtoinen luova kodeissa tapahtuva taidetoiminta. Halusin selvittää millaisia merkityksiä eläkeikäiset ihmiset antavat omalle luovalle taidetoiminnalleen. Esiin nousee tutkittavien arvokas oma kertoma. Eläkeikäiset ihmiset ovat suuri väestönosa maassamme ja jo sen vuoksi heitä koskeva tutkimus on tärkeää. Suomalaisten keskimääräinen elinikä on jatkuvasti kasvanut sekä miesten että erityisesti naisten keskuudessa. 1900-luvun alussa 65-vuotiaiden naisten keskimääräinen elinikaodote oli noin 12 vuotta ja miesten vastaava luku oli 11 vuotta. 1990-luvun alussa luvut olivat 18 ja 14 vuotta. Väestörakenteellisista tekijöistä eläkeikäisen väestön määrään vaikuttavat kunakin vuonna eläkeiän saavuttavien määrä ja erityisesti ikäluokan kuolleisuus. Lisäksi vähäisempi vaikuttava tekijä on muuttoliike. Vanhusväestön osuus tulee nousemaan siten, että tulevaisuuteen katsoen vuonna 2030 joka neljäs suomalainen on jo täyttänyt 65 vuotta. Vähitellen lähestymme tilannetta, jolloin 90 % kaikista tiettyinä vuonna syntyneistä ohittaa 65 vuoden rajapyykin ja reilusti puolet elää yli 85 vuotiaiksi. (Hervonen ym. 1998, 30-35.)

Terveyspalveluita suunniteltaessa saatetaan yhä vieläkin ajatella, että vain nuorten ihmisten terveyteen kannattaa investoida, koska he pystyvät tulevaisuudessa työpanoksenaan tuottamaan kuluttamansa kustannukset takaisin yhteiskunnan hyödyksi.

Oikeudenmukaisesti ajatellen tiedämme, että vanhukset ovat vuosikymmenten työnsä vuoksi ansainneet hyvän elämänlaadun. Onneksi ovat harvemmassa ne, jotka ajattelevat vanhusten kauan elämisestä koituvan vain pitkään jatkuva eläkkeiden maksaminen. Terve pitkään elävä vanhus tulee yhteiskunnalle halvemmaksi kuin vaikeasti sairas, vaikkakin lyhyemmän aikaa elävä vanhus. Vanha ihminen voi siten läheisimmilleen olla pikemminkin avuksi ja iloksi kuin taakaksi. (Raatikainen 1998, 124.)

Hyvää elämänlaatua ja aktiivista elämäntapaa tulee tukea myös toimintakyvyltään kaikkein heikoimpien ikäihmisten kohdalla. Palvelujen helppo saatavuus, taloudellisten esteiden poistaminen, tiedottaminen, myös huonokuntoisille soveltuvat kuljetukset, kuten esimerkiksi haku kotiovelta ja avustajien palkkaaminen, parantavat aktiivisen elämäntavan mahdollisuuksia. Alhainen toimintakyky tai vaikkapa taloudelliset vaikeudet eivät saisi olla hyvän ikääntymisen esteenä. (Ruoppila & Suutama 2003, 173.)

Väestön ikääntymistä kannattaa ja on lupa pitää yhteiskunnan voimavarana. Tulevaisuuden visioissa vanhukset ovat terveempiä ja koulutetumpia. He pystyvät huolehtimaan itsestään edeltäjiään pidempään ja ovat myös ostokykyisempiä. He eivät välttämättä arvosta samanlaisia palveluita kuin tämän päivän eläkeläiset ja heiltä on syytä kysyä, mitä he haluavat. Väestön ikääntyminen tulee vaikuttamaan koko yhteiskunnan toimintaan samalla kun tuotannon, kulutuksen ja huolenpidon tarpeet muuttuvat. (Hervonen ym. 1998, 33-24.)

Väestön ikääntyminen, virkeät ikäihmiset ja suuret ikäluokat muodostavat kokonaisen *uuden vanhenemisen*. Voidaan puhua uuden vanhenemisen tuomista haasteista palvelujärjestelmällemme. 2000-luku näyttäytyy aikakautena, jolloin ikäihmiset selvästi ovat saavuttamassa kulttuurisen vapautumisen ja tasa-arvon. Tasa-arvo on alkanut toteutua niin iän, sukupuolen kuin etnisyyden alueilla. On oivallettu, että hyvään vanhuuteen kuuluu oikeus myös taiteen ja kulttuurielämysten mahdollisuuteen, oikeus olla ”oman taiteensa herra”. Kun tasa-arvo toteutuu, tulevaisuuden eläkeläinen voi enemmän olla myös antava ja aktiivinen osapuoli ja siten yhä enenevässä määrin myös kulttuurin tuottaja ja tekijä. Vanhukset voidaan nähdä luovina kansalaisina, eikä vain apua tarvitsevana osapuolina. (Hohenthal -Antin 2006, 114- 115.) Itse näen kulttuurilla ja taidetoiminnalla olevan monia keinoja olla mukana kehityksessä vastaamassa uuden aktiivisen vanhenemisen mukanaan tuomiin haasteisiin. Keskeisintä ovat asenteet ja halu.

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Kiinnostuin tästä tutkimusaiheesta toimiessani viime vuosikymmenet vanhusten päivätoiminnan ja psykososiaalisen kuntoutuksen sektorilla. Olen saanut ilokseni huomata, miten kulttuuriharrastusten merkitykset ovat nousemassa arvoon arvaamattomaan, ainakin puheissa ja toivottavasti myös käytännössä. Ihannetilanteessa jopa toimintakyvyltään huonokuntoisille vanhuksille on pyritty ja onnistuttu löytämään asiakaslähtöisesti suunniteltua mielekästä toimintaa. Tutkiessani vuonna 2002 kulttuurialan ammattikorkeakouluopintojen opinnäytetyössä taideryhmässä mukana olleiden ihmisten osallistumiselleen antamia merkityksiä, tulin vakuuttuneeksi taiteen hyödyistä. Tulokset olivat silmin nähtäviä voimaantumisen ja virkistymisen muodossa. Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut erityisesti siitä, mitä omaehtoinen luova taideharrastus sellaisenaan tekijälleen antaa ja mikä motivoi kotona asuvaa eläkeikäistä ihmistä tekemiseen. Innostusta tutkimusaiheeseen lisäsivät osaltaan myös oma lapsuudesta asti jatkunut taideharrastukseni ja erityiskiinnostukseni visuaaliseen taiteeseen.

Tutkimuksella on tarkoitus tukea aiempaa alan tutkimusta. Monitieteisin tutkimuksin on osoitettu, miten kiistatta toimintakyky ja elinvoima voi kohota ryhmämuotoiseen kulttuuritoimintaan osallistumalla. Tutkijat, kuten Boinkum Benson Konlaan (2001), Hanna -Liisa Liikanen (2003) ja Leonie Hohenthal -Antin (2001) ovat tutkimustensa perusteella esittäneet merkittäviä näkökohtia taiteen ja osallistumisen hyödyistä. Taide voi antaa elämyksiä ja taidenautintoja osana tarpeitamme. Taiteella on yhteys hyvään terveyteen ja hyvän elämän kokemuksiin. Kulttuuritoiminnan harrastamisen myötä syntyviä verkostoja ei myöskään voi vähätellä elämänhallinnan rakentumisessa. Katarina Eskolan (1998) esiin nostamat elämäkertakirjoitukset osoittivat myös, miten taide ja kulttuuri voivat vaikuttaa voimakkaasti rakentaen keskeisen merkityksen elämälle. Samaan on päätenyt Maaria Linko (1998) tutkiessaan yleisön antamia merkityksiä taiteelle.

Tutkimukseni nimi *Taide kantaa ja kannattaa* kuvaa tutkimuksen tuloksia ennen kaikkea yksilön kannalta. Erityisen mielenkiintoista oli myös se, mitä taide voi sellaisenaan itseisarvoisena olla. Tarkastelin taidetta ja luovuutta kokemuksena ja elämyksenä. Mitä taide-elämys parhaimmillaan on ja tarvitseeko taidetta ylipäättään valjastaa jonkun tulevan hyödyn odotuksessa? Jos taide kuitenkin kantaa merkittävällä tavalla yksilöä parempaan terveyteen ja elämänlaatuun, kannattaako siihen resurssoida taloudellista pääomaa myös

yhteiskunnan taholta? Tutkimuksen nimen loppuosalla viitataan taidetoiminnan merkityksiin yhteiskunnan kannalta. Taidetoiminta voi olla kannattava ja terveydenhuollon kustannuksia merkittävästi tasaava, sairauksia ennaltaehkäisevä psykososiaalisen kuntoutuksen muoto. Tähän samaan on ottanut kantaa tutkimuksissaan myös Tuija Saresma (2002, 190) todeten, että ainakin kansanedustajat ovat jo tunnustaneet taiteen ja kulttuurin yhteiskunnallisen merkityksen. Nyt odottelemme määrärahojen nousua tarpeelliselle tasolle.

Toimin tietoisesti tutkimuksessa osin itselleni vastakarvaan, sillä olenhan aina vakuuttamassa ryhmätoimintaan osallistumisen hyödyistä ja kannustamassa mukaan lähtemiseen. Monet tutkimustulokset ovat vahvistaneet, miten tärkeää nimenomaan osallistuminen ja ryhmään mukaan lähteminen on. Kaikki eivät kuitenkaan ryhmissä omasta päätöksestään käy, kuten haastatteleman 73-vuotias rouva asiasta kertoi: ”*Minä en tarvi mitään mummokerhoja, ja onhan ne pyydelleet tonne mut minä en tarvi mitään kavereita. Minä haluan tehdä yksin ja miettiä maailman hyviä ja huonoja puolia*” (HN8).

On tosiasia, että monet eläkeikäiset ihmiset kokevat ryhmätoimintaan osallistumisen esteet liian suuriksi esimerkiksi matkan tai muun syyn vuoksi ja toimivat sen vuoksi taideharrastuksen parissa omissa kodeissaan. Toisinaan omasta halusta pysytellään mieluummin tutussa ja turvallisessa kodissa kuin koetaan lähtemisen ja paluun riskit ja vaihtelu. Tutkimuksessa taiteen tekemisen hetkiä käsiteltiin ilman ryhmän tuomaa tukea kotona taiteilevien eläkeläisten kokemana. Monissa puheenvuoroissa haastateltavat odotetusti nostivat esiin myös yksinäisyyden ja sosiaalisen kanssakäymisen vuoropuhelua.

Toivon, että tässä tutkimuksessa tulee esille ”pienistäkin pienimmän” ja ”joskus hiljaisista hiljaisimman” yksittäisen taideharrastajan oma ääni kodin seinien sisäpuolelta. Halusin tutkia niitä, jotka ovat joutuneet siirtymään kenties ikääntymisen myötä syrjään tutuilta ja vakiintuneilta sosiaalisilta areenoilta oman kodin seinien sisäpuolelle. Sosiaalisen näkyvyyden aspektit ovat kiinnostava asia nuoruutta palvovan nykykulttuurin kontekstissa. Kuten Sinikka Vakimo (2004, 63) on pohtinut, voisiko taiteen avulla tulla ikään kuin näkyvämmäksi. Voiko luovasta toiminnasta kumpuavat teokset nähdä keinona ”tulla näkyväksi” ja tuottaa itsensä maailmaan toisten joukkoon, osaksi meitä ihmisiä? Tutkimuksessani toivoin löytäväni vastauksen tähän olettamaan.

1.2 Kulttuurigerontologinen tutkimusalue

Kulttuurigerontologia, eli vanhuuden kulttuurisia aspektoja tutkiva ala, on suhteellisen uusi gerontologisessa tutkimusperinteessä. Se otettiin Euroopassa käyttöön vasta 1990 -luvulla. Sillä on kuitenkin yhtymäkohtia 1970 -luvun humanistiseen gerontologiaan, joka on syntynyt Yhdysvalloista. Humanistinen gerontologia pyrkii kuvailemaan, tulkitsemaan ja selittämään vanhenemiseen liittyviä elämän ilmiöitä. Tärkeä kysymys siinä on, mitä vanheneminen merkitsee. (Hohenthal -Antin 2006, 199.)

Kulttuurigerontologia pyrkii lähelle vanhenemisen kokemusta ja niitä kulttuurisia prosesseja, jotka säätelevät vanhana elämistä. Yleisimmin kulttuuritieteet määrittävät kulttuuria tulkitseviksi tieteiksi, joissa keskitytään jäsenten tuottamien kulttuurin merkitysten tulkintaan. Kulttuurigerontologian tutkimuskohteena ovat yhtäläisellä vanhuuteen liitetyt kulttuuriset käsitykset kuin ajattelumallit ja rakenteetkin. Näkökulma kulttuuriin korostaa yksilöä aktiivisena, maailmaansa jäsentävänä toimijana. Tulkinta ja kokemus painottuvat. Humanistisen tutkimuksen avainsanoja ovat merkitys, tulkinta, kieli ja ymmärtäminen. Tässä hermeneuttiseen traditioon nojaavassa tutkimuksessa teoriolla ei pyritä niinkään selittämään, vaan tulkitsemaan. Tulkinta vaatii tuekseen teorian määrittämään sitä, miten ja millä tasolla tutkija aineistonsa ja todellisuuden kanssa keskustele. (Vakimo 4/2003, 198-199.)

Tutkimukseni sijoittuu kulttuurin ja taiteen tutkimuksen kenttään. Se on laadullista selkeästi kohderyhmänsä mukaan subjekti-orientoitunutta tutkimusta, jonka määrittelen kuulumaan kulttuurigerontologisen tutkimuksen piiriin. Sinikka Vakimo viittaa Gerontologia -lehden kulttuurigerontologian teemanumerossa 4/2003 tutkijan näkökulman merkittävyyteen tutkimuksen luokittelussa. Painoarvoa on sillä, miten tutkija itse määrittelee oman tutkimusalueensa. Erityisesti juuri kulttuurigerontologisessa tutkimuksessa kyse on tutkijan itsemäärittelystä, koska kulttuurigerontologian ei voi katsoa muodostavan nykyisellään kovin yhtenäistä tutkimusalaa. Alan tutkijat Vakimon mukaan jossain määrin jopa tarkoituksellisesti kieltäytyvät määrittelemästä kulttuurigerontologisen tutkimuksen rajoja tarkasti. Käsite on melko uusi ja siten vielä hahmottumassa. Myös sosiaaligerontologinen tutkimus liittyy joiltakin osin selkeästi kulttuurigerontologiaan. Kulttuurigerontologia voidaan nähdä myös osana humanistista gerontologiaa, koska kulttuuria tutkitaan siinä humanistisesta näkökulmasta. (Vakimo 4/2003, 197.)

Kulttuurigerontologia on laaja tutkimusala. Sinikka Vakimo ja Anneli Sarvimäki kuvaavat Gerontologia -lehdessä (2003/4, 175) kulttuurigerontologiaa ”taloksi, jonka seinät ovat kaukana ja katto korkealla”. He viittaavat kulttuuri-sanalla ihmisten jakamaan arkisen elämän sfääriin, meille ominaisiin ajattelumalleihin, tapoihin ja perinteisiin. Kulttuuri viittaa myös kaikkeen oikeaksi kokemaamme, kuten arvoihin, näkemyksiin ja moraaliin. Kulttuuria tuotetaan ja uusinnetaan yhdessä tai yksinään arkisissa käytännöissä, joissa jokainen suunnistaa eteenpäin kulttuurin antamin välinein. Kulttuurigerontologia on kaiken tämän tutkimista vanhuuden ja vanhenemisen näkökulmasta.

Käsitteen *taidegerontologia* olen halunnut nostaa erilliseksi kulttuurigerontologian sisällä Hohenthal -Antin (2006) tavoin. Taidegerontologian näen osana kulttuurigerontologiaa. Kulttuurigerontologian tärkeimpiin painopistealueisiin ei vielä tähän asti ole ikäihmisten taidetoiminnan tutkimus juurikaan kuulunut. Taidegerontologia sisältää näkemyksen taiteesta osana jokaisen elämää jokaisessa ikävaiheessa, myös ikäihmisillä. Taide tulisi ymmärtää hengen ravintona, elämisen vipuvoimana ja merkityksellistäjänä. Taidegerontologia nimensä mukaisesti haluaa siirtää painopistettä itse taidetoimintaan, ikäihmisten omaan kulttuurin tuottamiseen, ja nostaa sitä mahdollisimman näkyväksi osaksi kulttuurin kentässä. Taidegerontologian tavoitteena on kulttuurinen tasa-arvo. Se nostaa ikäihmisen subjektiksi ja ”oman taiteensa herraksi”. Leonie Hohenthal -Antinia lainataksemme olisi hyvä, jos voisimme taidegerontologian keinoin ”kääntää kurjuuspuhe voimavarapuheeksi”. (Hohenthal -Antin 2006, 115-119.)

Taidegerontologian keskeinen tavoite on tuottaa uusia näkökulmia vanhenevan väestön tarkasteluun antamalla ikäihmisten taidetoiminnalle oma itsenäinen arvonsa. Taidegerontologia tutkimusalanana voi sanoa jotain uutta iästä taiteen tekemisen kautta ja taiteen tekemisestä iän kautta. Perimmäinen tavoite on selvittää niitä seikkoja, mitä taidetoiminta ikäihmiselle merkitsee. Osatavoitteeksi Hohenthal -Antin on listannut myös sen, että taidegerontologia pyrkii ymmärtämään ikäihmisten maailmaa ja arvoperusteita taideaktiiviteettien kautta. Tarkoitus on tuoda ikäihminen esille aktiivisena toimijana ja kulttuurin tuottajana. (Hohenthal -Antin 2006, 118.) Itse näen myös asian esille ottamisen suuren arvon taidegerontologisen näkökulman rakentumisessa gerontologiaan. Kulttuurigerontologia on vielä gerontologian osana uusi ja kehittymätön, joten uudella asialla todellakin tarvitaan monta suunnannäyttäjää. En löytänyt sitkeästä etsimisestä

huolimatta mainintoja taidegerontologia -käsitteestä muilta tutkijoilta kuin Hohenthal - Antin. Termi on ehkä vielä odottamassa otollisempaa aikaa ja lisää löytäjiä. Tämän oman eläkeikäisten taideharrastajien kokemuksia käsittelevän tutkimukseni kuitenkin sijoittaisin täsmälleen taidegerontologian tutkimusalueen alle, osaksi kulttuurigerontologiaa.

1.3 Keskeiset käsitteet

Ikääntymisen, terveyden ja toimintakyvyn tutkimisessa on viime vuosikymmenten suuntauksena ollut näkökulman kääntäminen sairauksista terveyteen ja toimintavajavuuksista toimintakykyyn. Se on johtanut uusiin käsitteisiin ”*terve vanheneminen (healthy ageing)*”, ”*onnistunut vanheneminen (successful ageing)*” ja ”*aktiivinen vanheneminen (active ageing)*”. (Heikkinen ym. 2003, 56.) Uusinta käsitettä, aktiivinen vanheneminen, olen käyttänyt tässä tutkimuksessa kuvaamaan humanistisen ja kokonaisvaltaisen ihmiskäsityksen mukaista ihmisen halua olla elämässä mukana ikään katsomatta.

Tämä tutkimus koskee taiteen aktiivisia harrastajia. On mahdoton vetää tarkkaa rajaa harrastajataiteilijan ja ammattitaiteilijan määritelmien välille. Helena Sederholm (2002) esittää kärjistetyn ja pelkistetyn määritelmän, jossa ammattitaiteilijat ovat taidekoulutuksen tai taidemaailman tunnustuksen saaneita ja pyrkivät hankkimaan elantonsa taiteella tehden taidetta yleisölle. Tärkeää ei ole ”näyttää taiteelliselta”, vaan ilmaista ideoita. Harrastajataiteilijat pyrkivät taiteelliseen lopputulokseen, mutta taide on heille vain ”toinen elämä”. Se on joskus terapeutin harrastus, jota tehdään omaksi iloksi. (Sederholm 2002, 35.) Asiasta on esitetty monia erilaisia määritelmiä, joista mikään ei sellaisenaan mielestäni kata kuvaamaan koko tutkimusryhmääni. Päädyin käyttämään taiteen harrastajasta nimitystä *taideharrastaja*. Taideharrastajalla tarkoitan tässä tutkimuksessa ihmistä, joka itse nimeää itsensä harrastajaksi. Kyse tässä tutkimuksessa on eläkeikäisistä taiteen harrastajista, jotka luovat kotonaan taidetta.

Tutkimuksen kohderyhmää voi poikkeuksia lukuun ottamatta nimittää harrastajataiteilijoiksi, *amatööritaitelijoksi*. ”Amatööri” tulee latinan verbistä *amare*, ”*rakastaa*”. Sillä tarkoitettiin entisaikana ihmistä, joka rakasti sitä mitä teki. Myös sana *diletantti* on kuvannut harrastajaa. Se juontuu sanasta *delectare*, ”*saada iloa*”. Sanojen varhaisimmat merkitykset viittaavat siten kokemukseen eikä suoritukseen. Siinä kuvastuu

subjektiivinen palkkio, jonka yksilö saa tehdessään jotakin. Mihaly Csikszentmihalyin (1990) mukaan amatööri-sanankäyttö on problematisoitunut ajoista, jolloin oli ehdottoman ihailtavaa olla amatööritaiteilija. Tällaisiin toimintoihin paneutuminen nähtiin parantavan elämänlaatua. Nykyisin sisäisten ja ulkoisten tavoitteiden ero on hämärtyneenä. Kokemuksen sijasta voidaan ihailua menestystä, saavutusta ja suorituksen laatua. Amatööri voidaan jopa nähdä ihmisenä, jota ei oteta aivan vakavasti tai jonka suoritus ei yllä aivan ammattimaiselle tasolle. (Csikszentmihalyi 1990, 139-141.) Tässä tutkimuksessa amatööriinä oleminen merkitsee sitä, että on saavuttanut sen mikä on tärkeintä - ilon joka syntyy omasta toiminnasta.

Tutkittavana olevilla henkilöillä oli kontakteja myös ns. *ITE-taiteeseen*. ITE-taide ja nykykansantaide ovat eräänlaista ”toista taidetta”. Samaan kategoriaan kuuluvat termit *outsider art* ja *art brut*. ITE-käsite on ehtinyt jo arkikieleen asti. Nykykansantaiteen 4. vuosikirjassa Otso Kantokorpi (2006) on rakentanut määritelmää ITE-taiteilijoista. He ovat Kantokorven kokoaman määritelmän mukaan ”itseoppineita ja omintakeisen muotokielen omaksuneita tekijöitä”. Kyse on tekijöistä, jotka eivät lähde korkeakulttuurin perään. (Kantokorpi 2006, 15.) Ns. toista taidetta on myös *nykykansantaide*. Tässä tutkimuksessa käsittelemme nykykansantaidetta ja ITE-taidetta arvostettuna taidemuotona toiseudesta huolimatta. Joillakin tähän tutkimukseen osallistuneista haastateltavista kuvastui erityinen nykykansantaiteilijoiden arvostus. Eräs tutkimukseen osallistunut taideharrastaja totesi pohtiessaan omien maalaustensa kohtaloa, että ”*minä en tiedä sitten mihinkä nämä sitten lopulta, eihän ne semmosia ole, eihän niillä semmosta arvoa voi olla kun ei ole sitä nimeä, mutta onhan ne kansantaiteilijan, jos niin voi sanoa*” (HM2).

Yhteistä harrastajataiteelle ja nykykansantaiteelle on ainakin se, että tekemisen lähtökohta on omaksi iloksi taiteileminen. Ammattitaidetta ja nykykansantaidetta yhdistää ideoiden ensisijaisuus ja materiaalien monipuolinen käyttö. Yksi ero ammattitaiteen ja kansantaiteen välillä on selittäminen. Harrastaja ja ITE-taiteilija sisällyttää usein teoksiin paljon sanottavaa. Harrastajista varsinkin ITE-taiteilijat selittävät paljon, koska haluavat työnsä ymmärrettävän nimenomaan heidän tarkoittamallaan tavalla. Tulokkaille ei siten jätetä varaa. Useimmat ammattitaiteilijat eivät juurikaan selitä teoksiaan. Helena Sederholm korostaa, että tosiasiasa taide on aina aukkoista ja jättää tilaa ajatuksille. Vastaanottajan tehtäväksi jää täydentää teos. (Sederholm 2002, 35.)

Taidetoiminnalla tarkoitan kuvataidetta ja käsityötä, sekä niiden rajapinnalla liikkuvia ilmaisuja ja toimimista niiden parissa. Rajaukseen lukeutuu visuaalisen taiteen alue täydennettynä käsityötoiminnalla. Visuaalisella taiteella tarkoitan *Taiteen Sanakirjan* (Turtia ym. 2002, 499) mukaisesti erilaisia näköaistiin pohjautuvia taiteen muotoja, kuten kuvataiteen eri lajit ja valokuvaus. Sana *taide* ja taidetoiminta esiintyvät tutkimuksessani osin synonyymeina, jolloin taide-sanana paino on visuaalisessa taiteessa. Sanakirjamääritelmän mukaan sanalla taide tarkoitetaan kuitenkin laajasti luovan esteettisen toiminnan tuloksia. Institutionaalisesti taiteeksi määritellään ainakin kuvataiteet, musiikki, kaunokirjallisuus, runous, lausunta, teatteri-, tanssi- ja elokuvataide. (Saresma 127, 127.) Tässä tutkimuksessa en katso keskeiseksi sitä, miten virallisissa yhteyksissä määrittelemme taiteen. Keskeisempää on käsittää taide laajasti ja suvaitsevasti puhuttaessa luovasta harrastuksesta, kuten itse harrastajatkkin sen näyttävät usein käsittävän. Luonto sellaisenaan, tai koko elämän kirjo saatetaan nähdä taiteena.

Keskeisinä käsitteinä tutkimuksessa esiintyvät *taidetoiminta, taide, taideharrastaja, eläkeikäinen, toimintakyky, psykososiaalinen kuntoutus ja elämänlaatu*. Ikäihmisten *luovuuden* ja taiteen *kokemuksellisuuden* tarkastelulle olen omistanut omat lukunsa, 3 ja 4. Tutkimukseni taustalla olevaa terveyden edistämisen ja hyvinvoinnin viitekehystä valotan luvussa 2, jossa tarkastelen myös toimintakyvyn ja elämänlaadun yhteyksiä. Tutkimuksen toteuttamisesta valotan luvussa 5 ja tulokset esittelen luvussa 6.

2 TERVEYDEN EDISTÄMISEN JA HYVINVOINNIN VIITEKEHYS

Ihmisen ikääntyminen voidaan nähdä yhtenä muutosvaiheena, jolloin ihmisen sosiaalisissa suhteissa, rooleissa, terveydessä ja toimintakyvyssä tapahtuu erilaisia muutokseen johtavia prosesseja. Ikääntyvän ihmisen kannalta näkökulma painottaa terveyttä, hyvinvointia ja ihmisen arvokkuutta kokonaisuutena, mikä sisältää myös elämänlaadun ja hyvinvoinnin käsitteet. Sairauden sijasta käännetään katse terveyteen, mutta sairautta ja terveyttä ei silti nähdä toisilleen vastakkaisina. (Rusi 1998, 25 -26.)

”Ihmisen arvo ei ole riippuvainen siitä, mitä hän tuottaa, tai millaisia kustannuksia hänen hoitonsa aiheuttaa yhteiskunnalle. Ihmistä ei voida arvioida rahassa markkina-arvona suunniteltaessa palvelujärjestelmää”, tiivistää Ritva Raatikainen (1998, 132) artikkelissa, jossa hän pohtii oikeudenmukaisuutta vanhusten hoitotyössä ja terveystaloudessa. Ihmisarvo on peruskäsite aina tehtäessä työtä ihmisten parissa. Oman ikäihmisten parissa tekemäni tutkimuksen viitekehystenä on terveyden edistämisen ja hyvinvoinnin näkökulma, joten on erityisen tärkeää pohtia sitä mistä käsitys ihmisarvosta muodostuu. Tässä luvussa olen selvittänyt mistä oma ihmiskäsitykseni koostuu suhteessa muutamaan yleiseen malliin ja näkemykseen ihmisestä.

2.1 Lähtökohtana kokonaisvaltainen ihmiskäsitys

Ihmiskäsitys voidaan ihmistieteissä luonnehtia tarkoittamaan kaikkia niitä *ihmistä koskevia edellyttämiä ja olettamisia*, jotka ovat mukana siinä vaiheessa, kun tutkija rajaa kohteensa ja valitsee menetelmänsä. Väljemmässä merkityksessä ihmiskäsityksellä tarkoitetaan *perusasennoitumistamme ihmiseen*, jolloin mukana on monenlaisia aineksia. Siihen voi sisältyä kulttuuriperinteen vaikutuksia, teoreettista tietoa ihmisestä, kokemuksemme tiedostamattomia sisältöjä, uskomusten ja ideologioiden tarjoamia arvostuksia jne. Raja ei ole ehdottoman selväpiirteinen ensin mainitun tieteellisen tutkimuksen perustana olevan ihmiskäsityksen ja jäljempänä mainitun yleisen ihmiskäsityksen välillä. Ero on tiedostamisen asteen välillä ja siinä, mitä niistä seuraa toiminnan tasolla. Jälkimmäisessä tapauksessa voi olla kyse enemmän tiedostamattomista seikoista, jolloin ihmiskäsitys voi olla osin subjektiivisesti väritynyt. (Rauhala 2005, 18.) Tässä tutkimuksessa tutkijan ihmiskäsitys pyrkii kohti tiedostetumpaa, rationaalisempaa ja selkeämpää näkemystä, mutta oletettavasti mukana kulkee myös jotakin tiedostamatonta

subjektiorientoitunutta materiaalia. Näin lienee kyse molempien ihmiskäsitysten yhdistelmästä, joka kaikesta huolimatta tavoittelee tieteellistä jämäkkyyttä.

Martti Lindqvistin (1985) mukaan humanistipsykologia korostaa ihmisen oikeutta toteuttaa itsessään olevaa luovuutta ikään, sukupuoleen tai rotuun katsomatta. Jokainen ihminen on omista asioistaan päättävä ja itsestään luontaisesti kiinnostunut. Ihminen on yksilöllinen, itsenäinen ja pohjimmiltaan vapaa olento. Ihmisellä on pohjimmiltaan hyvä ja oikeudenmukainen ja hänellä on synnynnäisesti jonkinlainen kauneuden kaipuu. Ihminen on etsijä. Humanistinen näkemys korostaa ihmisen ainutlaatuisuutta henkisenä olentona. Ihminen on menneisyyttään mukana kantava tulevaisuutta kohti kulkeva olento. Elävää todellisuutta ihmiselle on yhtäläillä menneisyyden tapahtumat kuin tulevaisuuden toiveet, unelmat ja pelot. (Lindqvist 1985, 71-76.)

Ihmiskäsitys paljastaa Lauri Rauhalan (2005) mukaan millaisissa olemisen perusmuodoissa ihminen on todellistunut. Sen pitää perustella problematiikkatyyppien erilaisuudesta johtuva monitieteisyys. Ihmiskäsityksen tulee osoittaa, että ihminen on kokonaisuus. Rauhala kuvaa ihmistä kokonaisuutena, jonka äärirajana ei ole edes hänen ihokuorensa. Holistisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen todellistuu ainakin tajunnallisuuden, kehollisuuden ja elämäntilanteen eli situationalisuuden olemismuodoissa. Ihmistä ei voida käsittää ilman maailmaa jossa hän elää. Situaatio on osa maailmaa, johon joudumme suhteeseen. Ihminen on kietoutunut situaatioonsa. Situaatio on aina ainutkertainen, vaikka siinä olisi eri ihmisiä yhdistäviä tekijöitä, kuten yhteiskunnalliset olot, maantieteelliset ja ilmastolliset olosuhteet, kulttuuri, tavat ja tottumukset, jotkin arvot ja normit jne. Aviopuolisot, lapset, koti, ystävät jne. ovat itse kunkin ainutlaatuisia elämäntilanteen rakennetekijöitä eli komponentteja. (Rauhala 2005, 31-34.)

Holistinen ihmiskäsitys on mielestäni tarkoituksenmukainen ja kattava. Kokonaisvaltaiseen ihmiskäsitykseen sisältyy toisinaan lisänä oletus sielun kuolemattomuudesta. Viitataan tällä kohden myös omaan haluuni toivoa ihmiselle jotain ikuista hyvää. Voidaan myös olettaa, että ihminen on vain elävä organismi, jonka kuoleman jälkeen ei ole enää mitään. Tajunnallisuus on siten saanut tässä laajentuneessa ihmiskäsityksessä lisää ulottuvuutta. (Rauhala 2005, 88.) Työskennellessäni itse vanhojen ihmisten parissa toimintaryhmien ohjaajana ja tutkijanakin, olen havahtunut puntaroivani vastapuolen käsityksiä iankaikkisuudesta. Ne tulevat esille arvoina, tunnetiloina ja usein kertomuksina tai

yksittäisinä sanoina. Mielestäni erityisesti vanhusten kohderyhmää tutkivan henkilön on tunnistettava omat käsityksensä, ja näkemyksensä myös kuolemanjälkeisen elämän mahdollisuuksista tai mahdottomuuksista voidakseen ymmärtää toisten vastaavia käsityksiä. Tällä kohtaa oma ihmiskäsitykseni tutkijana paljastuu väljäksi. Siihen on sekoittuneena omat arvoni, jotka pyrin rehellisesti tiedostamaan.

2.2 Toimintakyvyn merkitys elämänlaadulle

Gerontologisessa kirjallisuudessa *toimintakyky* (*functional capacity*) on tarkasteltu monikerroksisesti ja moniulotteisesti sekä ikääntymisen, sairauden että terveyden konteksteissa. Toimintakyky -termiä on käytetty moniselitteisesti, eikä selvää yksimielisyyttä sen merkityksestä edes ole. Kapeimmillaan sillä voidaan tarkoittaa jonkin elimen toimintaa ja laajimmillaan se on fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten toimintojen kokonaisuus. (Rusi 1998, 26 -27.) Tässä tutkimuksessa toimintakyky -käsitteellä tarkoitetaan sen laajaa merkitystä, jolloin korostuvat erityisesti hyvä elämänlaatu ja sairastavuuden vähentäminen.

Perustana hyvälle elämänlaadulle on riittävän hyväksi koettu toimintakyky. Etenkin mielen tasapainon merkitystä elämänlaadulle voidaan tuskin liikaa painottaa ja masentuneisuus onkin iäkkään ihmisen yleisin mielenterveydellinen häiriö (Ruoppila & Suutama 2003, 174). Myös itsenäinen liikkumiskyky on tärkeä elämänlaatuun vaikuttava tekijä. Ihminen on kokonaisuus, jossa psyykinen, sosiaalinen ja fyysinen toimintakyky kulkevat käsi kädessä. Väestön toimintakykyä selvittäneiden tutkimusten mukaan ikääntyneen toimintakyvyn heikkeneminen yleistyy 75 -ikävuoden jälkeen, vaikka korkea ikä ja vanhenemismuutokset eivät sellaisenaan vaikuta toimintakyvyn huomattavana heikkenemisenä niin paljon kuin sairaudet (Rusi 1998, 25). On selvää, että toimintakykyä edistämällä voidaan saavuttaa suurempi itsenäisyys, jolloin tyytyväisyys elämään lisääntyy ja antaa mahdollisuuden parempaan elämänlaatuun.

Tässä tutkimuksessa taidetoiminta nähdään osana psykososiaalista kuntoutusta ja terveyden edistämistä. Psyykkisen toimintakyvyn käsitteessä keskeisiä ovat kognitiiviset eli tiedon käsittelyssä tarvittavat toiminnot. Sellaisia ovat havainto- ja muistitoiminnot, oppiminen, kielelliset toiminnot, ajattelu ja ongelmanratkaisutaidot sekä päätöksenteko. Myös yksilön omat käsitykset ja arviot em. toiminnoista kuuluvat niihin. Vastoin aiempia

käsityksiä kognitiivisten toimintojen vanhenemismuutokset eivät ole palautumattomia, vaan esimerkiksi harjoittelu voi palauttaa niitä. (Ruoppila & Suutama 2003, 176.)

Viime aikoina on alettu yleisesti oivaltaa, että ihmisen olemassaolon tyytyväisyys ja suotuisuus on kaikkein ratkaisevimmin riippuvainen *elämäntaidoista*, jonka saavuttamiseen edellytetään henkisyyden kasvua. Tajunnan hallinnan avulla voidaan hallita myös kehon orgaanisia prosesseja. Tajunta ja sen henkinen taso eivät ole vain kehon aineellisen toiminnan sivutuotteita, vaan sen kautta voidaan tulevaisuudessa kenties kaikkein tehokkaimmin vaikuttaa ihmisen kokonaisuuteen. (Rauhala 2005, 123.) Näin ajatellen ihmisen terveys, toimintakyky ja koettu elämänlaatu eivät ole suoraan verrannolliset, vaan kyse olisi pikemminkin koetusta tilasta ja ihmisen elämäntaidoista. Kyse on hänen omista mahdollisuuksista ymmärtää tilanteensa. Ihmistä kokonaisuutena hoitamalla ja ennaltaehkäisevää toimintaa tukemalla voidaan saavuttaa ikäihmisten parempi koettu elämänlaatu ja tyytyväisyys elämään.

3 LUOVUUDEN MAHDOLLISUUDET IKÄÄNTYESSÄ

Mikä luovuudessa iän myötä muuttuu, vai muuttuuko mikään? Jotta tässä tutkimuksessa tutkimuskohteena olevia ikääntyneiden antamia merkityksiä taidetoiminnalleen voisi tulkita, on tunnettava luovuuden ja iän välistä suhdetta. Itse uskon, että ikä ei sellaisenaan määrää elämämme laatua. Varsinaiset ikäkategorioiden voivat muodostua salakavaliksi, jos ne ikään kuin oikeuttaisivat kuljettamaan mukanaan joitakin perinteisiä stereotyyppisiä käsityksiä vanhuudesta (Cohen 2000, 76 -83). Tässä tutkimuksen taustalla on oma kokemukseni ikäihmisistä erittäin moninaisena ryhmänä. Jokaisen ihmisen on lupa toteuttaa itsessään olevaa luovuutta ikään katsomatta. Kaikkinainen yksilöllinen heittäytyminen taiteeseen pitäisi olla ikäihmisen etuoikeus. Ei ole tarpeen olettaa varsinaista ”vanhan iän tyyliä” olemassa olevaksi. Se olkoon pikemminkin negatiivinen stereotyyppiä. Tähän viittaa myös Hohenthal -Antin (2006, 114).

Luovuudesta on esitetty valtava joukko erilaisia määritelmiä, mutta varsinaisesti ikääntyneiden luovuutta on tarkasteltu melko vähän. Tutkimuksessa käsittelen luovuutta muutamiiin teoreettikkoihin pohjaten ja suhteessa ikääntymiseen, mutta tarkoitus ei ole pyrkiä esittämään luovuudesta yhtä ainoaa oikeaa määritelmää. Omassa näkemyksessäni yhdyn flow -tutkija Mihaly Csikszentmihalyin (1996) ajatuksiin luovuudesta. Hän näkee luovuuden lajijominaisuutena ja siten jokaisen ihmisen olemukseen erottamattomasti kuuluvana oikeutena. Luovuutta edistää tietynlainen luova mieli, mutta hänen mukaansa luovuudessa ei edellytetä varsinaista lahjakkuutta tai neroutta. (Csikszentmihalyi 1996, 27.) Luovuutta ei oman ymmärrykseni mukaan voi tarkoin määrittää eikä siltä ole tarpeen vaatia erityisiä laatukriteerejä. Kaikenasteisen puuhastelun, toiminnan ja tekemisen ero siihen, mitä itse käsitan luovuudeksi, ei ole suuri. Itse puhuisin *luovasta toiminnasta* erotuksena tekemiselle, jossa ei ole tarkoitukseen synnyttää mitään uutta. Rohkea uuden etsiminen ja halu ilmaista jotakin, ovat mielestäni luovuuden selkeimmät tuntomerkit.

Luovuuden tarkastelun kohdistan tutkimuksessani koskemaan erityisesti vanhusten taidetoimintaa. Tiedostan kuitenkin, että luovuus voi ilmetä vanhuksilla runsaana muillakin elämän alueilla kuin taidetoiminnassa. Taidetoimintaa koskevaa luovuutta voi olla mahdoton erotella erilliseksi alueeksi, mutta pidän rajauksen mahdollisuuksien mukaan mielessä. Mikä sitten on luovuuden merkki ja mitta? Nähdäänkö luovan taiteilijan merkinä runsas tuotanto vai omaperäiset tuotokset? Näihin kysymyksiin on uskoakseni

vaikea vastata ainoastaan yhdellä tavalla. Voidaksemme tarkastella mistä tunnistaa luovan ihmisen, on tarpeen määrittää mikä on luova persoona. Sinikka Vakimon mukaan luovan persoonan tunnistaa siitä, että hänellä on joustava ajattelu. Hän on monimutkaisuuksista ja ongelmanratkaisusta nauttiva, utelias ja huumorintajuinen ihminen. Luova persoona on ympäristölleen herkkä yksilö, kohtuullisesti itseensä luottava oman tiensä kulkija. (Vakimo 2004, 60.) Tämä väljä määritelmä on mielestäni riittävä kuvaamaan luovaa persoonaa ihmisenä, joskin huomaan sen tarkoittavan luovaa persoona laajassa merkityksessä, eikä erityisesti taiteellisesti luovaa henkilöä.

3.1 Luovuuden jatkumo Gene D. Cohenin elämänkaariteorian mukaan

Tutkimuksen tulosten tulkinnan tueksi tarkastelen yhtä esimerkkiä luovuuden ja ikääntymisen suhteesta Gene D. Cohenin (2000) luovuuden elämänkaariteorian avulla. Ihmisen luovuus näyttäytyy siinä positiivisena voimavaroja tuottavana jatkumona. Tämä teoria tuntui sopivan tutkimukseni tueksi siksi, että olen itse vakuuttunut luovuuden jatkuvuudesta ikään katsomatta. Cohenin myönteinen ja utelias asenne ikääntymistä kohtaan herätti mielenkiintoni hänen teoriaansa. Peilasin oman tutkimukseni haastateltavien kertomuksia Cohenin elämänkaariteoriaan, ja havaitsin monia yhtymäkohtia.

Cohenin luovuuden elämänkaariteorian mukaisesti tässä tutkimuksessa taidetoiminnan merkitykset näyttivät muodostuvan eletyn elämän ja siihen vaikuttaneiden seikkojen mukaan. Cohenin elämänkaariteoriaan peilaten haastateltavien kertomukset antoivat suuntaa luovuudesta elämän eri vaiheessa. Kronologisen iän lisäksi merkityksellisyyden kokemuksiin vaikutti myös se, miten elämä oli kohdellut henkilöitä.

Elämänkaariteoriassa tarkastellaan ikääntymisen myötä seuraavaa minän laadullista muuttumista. Muutoksen Cohen näkee positiivisena jatkumona ja kokonaisuutena. Muutosta Cohen kuvaa neljän eri kehitysvaiheen kautta. Vaiheet eivät seuraa toisiaan aina samassa järjestyksessä, vaan ne voivat olla todellisuudessa jopa päällekkäin. Ne voivat eri ihmisillä ilmetä ja yhdistyä eri tavoin. (Cohen 2000, 76-77)

Yksi Cohenin nimeämistä vaihteista on *keski-iän uudelleenarvioinnin vaihe (midlife reevaluation phase)*. Hän kuvaa, miten keski-iässä luovuus ilmenee etsimisenä. Tämä aika

on hyvin otollista luovuudelle ja on tärkeä huomata, että vaihe voi olla kokonaisuutena pohjana myöhemmälle luovuudelle. Erilaiset kriisit värittävät vaihetta. Monet muutokset ja elämän kriisi herättelevät jo ajatuksia tulevista eläkevuosista ja yhteiselosta joko puolison kanssa kahden tai kenties lopulta yksin. Toisaalta ihmisellä on voimakas tarve löytää elämälleen tyydyttävä suunta ja tarkoitus. (Cohen 2000, 78-81.) Tunnistan monessa tapauksessa tämän vaiheen sijoittuvan lähelle eläkkeelle jäämistä. Monella tähän vaiheeseen sijoittuu lisäksi kodin tyhjeneminen lasten poismuuton vuoksi.

Seuraava Cohenin kuvaama vaihe on nimeltään *vapautumisen vaihe (liberation phase)*. Kun eläkkeelle siirtynyt henkilö kertoo eläkeajan antamasta vapauden tunteesta ja luovuuden puhkeamisesta, on Cohenia tulkiten kyse juuri tästä vaiheesta luovuuden elämänkaariteoriassa. Vapautuminen synnyttää parhaimmillaan vahvaa itseluottamusta. Näistä syistä johtuen ihminen ei enää pelkää tekevänsä virheitä tai olevansa kömpelö. Hänen rohkeutensa ja ennakkoluulottomuutensa usein lisääntyvät tässä kehitysvaiheessa. Vaihetta kuvaa hyvin ”nyt tai ei koskaan” –ajattelu, jossa uskaltaudutaan entistä ennakkoluulottomammin ja omaa sisintä kuunnellen toteuttaa luovia pyrkimyksiä. (Cohen 2000, 78-83.)

Uusintavaiheessa (encore phase) Cohenin mukaan luovaa ilmaisua leimaa halu muutokseen. Halu saattaa loppuun keskeneräiset asiat ja nauttia omista aikaansaannoksista näkyy tämän vaiheen luovassa ilmaisussa. (Cohen 2000, 79-83.) Itse liittäisin tähän elämänkaaren vaiheeseen luovuuden osalta muistelun, jota voidaan toteuttaa myös taidetoiminnan ja esimerkiksi elämäkertakirjoittamisen muodoissa. Mukana voi olla eräänlaista asioiden loppuun saattamista ja käsittelyyn saattaa tulla asioita, joita ”on aina pitänyt sanoa”.

Ihminen kokee Cohenin mukaan *yhteenvetovaiheen (summing-up phase)* kun luovuudessa korostuu halu säilyttää ja siirtää omaa kulttuuriperintöä muille ja aikajanalla eteenpäin. Näin on mahdollisuus löytää elämälleen syvempi merkitys. (Cohen 2000, 78-82.) Kuvallisen ilmaisun kohdalla tämä on kokemukseni mukaan tavallista. Taiteen avulla on kautta aikojen siirretty tietoutta kunkin ajan kulttuurista tuleville sukupolville. Tämä on saattanut tapahtua tiedostamattomasti. Taiteen avulla monet taiteilijat pyrkivät siirtämään viestejä tästä ajasta tulevien polvien käyttöön ja siten tulemaan tavallaan näkyviksi. Kyse on sosiaalisesta näkyvyydestä. Tästä ovat esimerkkinä monet nykykansantaiteilijoiksi

lukeutuvat ja ITE -taiteilijat. Kuten Vakimo (2004) esittää, on taideteoksessa konkreettisuudella, näkyvyydellä ja materiaalisuudella omat merkityksensä. Niiden ajatellaan säilyvän, toisin kuin henkiset tuotteet. Kun ikääntymisen myötä on jouduttu siirtymään syrjään tutuilta ja vakiintuneilta sosiaalisilta areenoilta kodin piiriin, luovasta toiminnasta kumpuavat taideteokset voi nähdä keinona tuottaa itsensä maailmaan ja maailman historiaan toisten ihmisten joukkoon, pois sosiaalisesta näkymättömyydestä.

Luovuuden jatkuvuusmallin puolesta puhuvat monet kuuluisat taiteilijat, joiden tuotanto on jatkunut ehtymättömänä erittäin korkeasta iästä huolimatta. Esimerkiksi Cézanne aloitti uransa melko myöhäisellä iällä ja Van Goghin taiteilijanuran alkua myös voidaan pitää myöhäisenä. Esimerkkejä iäkkäiden ihmisten luovuudesta voidaan löytää runsaasti myös tieteen historiasta ja valtiopäämiehistä. Euroopan kulttuurihistoriasta löytyy lukuisia esimerkkejä siitä, kuinka taiteilijat, tieteilijät tai valtion suurmiehet ja poliitikot ovat olleet korkeaan ikään asti tuotteliaita. Tällaisina hahmoina voidaan esittää taiteen alalta esimerkiksi Sofokles, Goethe, Picasso ja Michelangelo. (Vakimo 2004, 60.) Kotimaisista taiteilijoista on esimerkkinä Rafael Wardi, jonka luomiskausi on jatkunut uudistuvana yli kuusikymmentä vuotta. Hän oli yli 70-vuotias maalatessaan presidentti Halosen virallista muotokuvaa. Myös Helene Schjerfbeck teki luovaa työtä vielä viimeisinä elinvuosinaan eläen 83 -vuotiaaksi. Viimeisissä maalauksissaan hän kuvasi itseään ja vanhenemistaan pelkistetyn koruttomasti ja rehellisesti.

Muidenkin kuin kuuluisuuksien luovuudesta on runsaasti kirjallisia esimerkkejä. Tutkimustensa johdosta Cohen on koonnut kirjaansa *The Creative Age* (2000) vaikuttavia esimerkkejä tavallisten iäkkäiden ihmisten luovuudesta. Hän valottaa esimerkillään 75-vuotiaasta leskirouvasta sitä, miten muutokset elämänkulussa osoittautuivat uudeksi mahdollisuudeksi ja kasvupohjaksi luovuudelle. Vanhuuteen liittyy usein suuria ja ahdistavia elämänmuutoksia. Rouvalle aviomiehen kuolema oli raskas tapahtuma ja hän huomasi sen jälkeen olevansa täydellisesti yksin. Eri vaiheiden jälkeen muutaman vuoden kuluttua hän sai kuitenkin rohkeuden kokeilla monia uusia asioita elämässään. Hän oli muuttanut ehkäpä omaistensa kannustamana ja sosiaalisten suhteiden etsimiseksi vanhuksille tarkoitettuun asumismuotoon, jossa tulikin uusia ystävyys-suhteita. Pienet onnistumiset saivat hänet tarttumaan uusiin haasteisiin. Hänen kaikki aiemmat tavoitteensa olivat liittyneet muiden ihmisten hyvinvointiin, eikä erityisiä henkilökohtaisia tavoitteita ollut aiemmin ollut. Hän innostui monenlaisista yhteisistä toiminnoista, puutarhanhoidosta

ja innostui matkustamiseen jopa ulkomaille asti. (Cohen 2000, 26 -28.)

Luova prosessi monesti vaatii sosiaalista vastakaikua ja luovan ajattelun rikastuminen tulisi nähdä ihmisten välisen vuorovaikutuksen ansiona (Vakimo 2004, 60). Leskirouvan tapauksessa arvioni mukaan oli kyse ennen kaikkea sosiaalisen kanssakäymisen lisääntymisestä. Sosiaalisen kanssakäymisen lisääntyminen parhaimmillaan johtaa Liikasen (2004, 14) mukaan *voimaantumiseen* ja *oman voiman kasvuun (empowerment)*. Tämä voi vahvistaa elämäntilannetta ja kykyä selvitä ongelmista. Näin hyvinvointia voidaan kasvattaa olemassa olevista resursseista käsin, taiteen ja kulttuuritoiminnan keinoilla.

3.2 Luovuuden mahdollistavat ja siihen kannustavat merkitykselliset tekijät

Sinikka Vakimo (2004) nostaa tärkeälle sijalle ikäihmisten luovuuden puhkeamisen taustalle elinympäristön, elämäntilanteen ja sosiaaliset suhteet. Näistä seikoista voidaan löytää luovuuden mahdollistavia ja siihen kannustavia merkityksellisiä tekijöitä. Suomen kontekstissa voidaan mainita esimerkiksi taloudelliset resurssit, jotka usein keski-ikä jälkeen kattuvat lasten lähtiessä maailmalle ja velanmaksun loputtua. Kotiin on monesti kertynyt elämän aikana myös sopivia materiaaleja ja välineitä taiteen tekemiseen. Tilatkin voivat antaa nyt paremmin mahdollisuuden taidemateriaalien levittämiseen ja työstämiseen. Ajatteluunkin tarvitaan tilaa. Varsinkin eläkkeelle jäämisen jälkeinen aika tarjoaa monille aikaa myös joutenoloon. Myös henkisten resurssien kattuminen elämän varrella edesauttaa luovuuden syttymistä. Asiaa hyödyttää jos on ehditty hankkia monenlaista tietotaitoa ja kädentaitoja omien kiinnostuksen kohteiden mukaan. Kehityspsykologit ovat esittäneet, että viimeistään keski-ikässä yleensä ymmärretään elämän rajallisuus ja aletaan tarkastella elämää uusin silmin. (Vakimo 2004, 62.) Oma havaintoni on, että elämää suunnataan keski-ikässä usein uudelleen ja tähdätään omien haaveiden toteuttamiseen vaikkapa sitten antamalla viimein itselle lupa tehdä jotakin ”hyödyttöä”.

Myös esimerkkejä siitä, miten luovuus on tukahdutettu, kuulee aina silloin tällöin. Usein kertomus varsinkin nuoremman polven eläkeläisiltä kuultuna todistaa sen, miten suuri merkitys on ollut lapsuuden aikaisilla alentavilla sanoilla, ”mollaamisella” ja kannustuksen puutteella myöhempien aikojen luovuudelle. Olen itse kuullut kertomuksia,

joissa käsityönopeuttaja puratti koko työn epäsiistin jäljen tai jopa huonon värivalinnan takia. Hikistä pannulappua puurrettiin viikkokaupalla niin, että ei ihme jos se jäi viimeiseksi. Myös jotkut miehet ovat kertoneet tämän syyksi siihen, miksi eivät innostuneet kädentaitoihin myöhemmässä elämässä. Oli sanottu, että et ole lahjakas tässä. Nämä sanat olivat uponneet syvälle. Tämän saman havaitsi myös Tuija Saresma (2002, 104-108) selvitellessään ihmisten kirjoitelmien kautta taidetta suomalaisten arjessa. Lapsuusajan kokemuksilla on merkittävä vaikutus myöhemmän ajan taideharrastuksiin ja etenkin koulun merkitys kokemuksissa korostuu. (ks. myös Linko 1998, 52.) Itse olen sitä sukupolvea, joka alakoulun kuvaamataidon (entinen piirustus, nykyisin kuvataide) tunnilla koko luokka joutui esimerkiksi kopioimaan samasta puisesta pupunkaavasta ääriiviivat, ja sen jälkeen ääriviivojen sisään värittämisessä arvostettiin etupäässä siisteyttä. Siitä kuitenkin sisuuntuneena ja omien vanhempieni arvokkaalla kannustuksella tarvoitin eteenpäin omalla kuvallisen ilmaisun urallani. Tässä luovuuden mahdollistumisessa tarvittiin siis oma arvostus, uskominen, tahto ja muita kannustavia ihmisiä ympärille.

Olen tavannut vanhuksia jotka ovat ihmetelleet luovuutensa puuttumista. Tarkemmin tutustuttaessa on selvinnyt, että heidän ”luovuutensa” on ollut tukahdutettuna kaiken muun alla ja on tuntunut siltä ettei pisaraakaan luovuutta olisi ollut eletyssä elämässä. He kertovat, etteivät osaa mitään, ei ole ”värisilmää” eikä kätevyyttä. Kuitenkin monilla vanhuksilla saattaa olla halu luovuuteen. Tai on vanhuksia, joissa luovuus ei ole syystä tai toisesta ilmennyt ainakaan taidetoimintaa toteuttamalla. Vaikea uskoa, että olisi varsinaisesti olemassa vanhuksia, joista voi sanoa etteivät he ole luovia. Onko niin, että ylipäättään elämästä selviytymiseen sota-aikoina ja pula-aikoina on tarvittu luovuutta. Uskaltaisin väittää, että jokaisessa ihmisessä on luovuutta, jos sana ymmärretään sen laajassa merkityksessä. Hohenthal -Antin on esittänyt näkemyksensä siitä, että luovuus ikään kuin uinuisi meissä kaikissa ja odottelisi vain sopivaa käynnistäjää. Tällaista toimintaa tai henkilöä hän nimittäisi luovuuden katalysaattoriksi. Esimerkiksi taideohjaaja voi houkutella luovuuteen. Ikäihmisten kohdallakaan luovuus ei putkahda esiin noin vain. Luovuuden puhkeamiseen voidaan tarvita jonkinlaista vapautumista tai höllennystä liiallisesta itsekontrollista. (Hohenthal -Antin 2006, 44.)

Voisiko luovuus olla kuin pieni siemen? Ei ole harvinaista, että vanhus kertoo aina haaveilleensa, että olisi aikaa ja mahdollisuutta toteuttaa itsessään lapsesta asti ollutta luovuutta. Luovuus ja tekemisen halu ovat olleet olemassa kätkeytinä. Eikö luovalle

toiminnalle ole ollut erillistä aikaa ja mahdollisuutta, mutta onko se kenties kuitenkin ilmennyt elämän muilla alueilla eletyssä elämässä? Toisaalta luovuus on joiltakin ollut lapsena suorastaan kielletty. Saresman (2002, 101) tutkimuksissa tuli myös ilmi, että luovia harrastuksia saatettiin entisaikana pitää jopa laiskuutena. Kun elanto oli tiukassa, oli lasten työpanoskin tärkeä. Olen itsekin kuullut vanhuksen kuvailevan, miten hän sai selkäsaunan isältään piirrettyään salaa hiilellä sokeritopan reunaan. Voimia sai kuluttaa vain ”oikeaan työhön”, ja eihän luova harrastus ollut tuottavaa. Tämä kertoo asenteista luovuuden aihealueita kohtaan eri aikakausina. Luovuuden siemenelle, jos sellainen voidaan katsoa olemassa olevaksi, ei ole aina löytynyt otollista maata. Jotain se ilmeisimmin olisi tarvinnut itääkseen. On perusteltua esittää, kuten Hohenthal -Antin (2006, 40): ”Luovuus elää vapaudessa”.

4 TAIDETOIMINNAN KOKEMUKSELLISUUS

Tärkeä taiteen arvo on kokemuksellisuudessa ja meneillään olevassa hetkessä. Useat teoreetikot uskovat, että merkityksellisintä on asioiden kokeminen. Väreillä ja muodoilla ei ole arvoa, jos ei ole kokijaa. *Taidekokemus* on ilmaisu, jota usein näkee käytettävän taiteen vastaanottajan näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa käsittelem taidekokemusta painottaen tekijän näkökulmaa. Taidekokemukset voivat olla luonteeltaan hyvin vähän tunteita herättäviä ja nopeasti unohduksiin painuvia. Ne voivat olla myös mieleenpainuvia taide-elämyksiä. Uskon, että ihmiselle on ominaista halu kokemuksellisuuteen. Gregory Bateson (1987) pitää ihmisen koskettumisen kaipuuta jopa universaalina ilmiönä. Mieleemme kaikki kerrokset ovat liikkeessä syvällisen koskettumisen hetkessä, tietämistemme tavoissa tapahtuu muutoksia ja kaikki osat kokonaisuudessa voivat liittyä toisiinsa uudella tavalla. Uuden hahmottaminen tapahtuu syvällä mielen kerroksissa. Mielen pohjilla on ainoastaan suhteita ja tunteita, joihin kiinnittyy monia erilaisia tulkinnan mahdollisuuksia. Elpymisen ja oivalluksen valtakunta sijaitsee siten tiedostamattoman ja tiedostetun välisellä maaperällä. (Bateson 1987, 128-156.)

Elämys on käsitteenä suhteellinen ja vaatisi avausta. Maaria Linko (1998, 11-12) määrittelee *taide-elämyksen* syvästi koetuksi taidekokemukseksi, johon sisältyy tunteiden mukanaolo ja omakohtaisen suhteen muodostuminen teokseen tai tilanteeseen. Perinteisesti on puhuttu esteettisestä elämyksestä kokemuksen sijasta. Elämys on vahva, intensiivinen, erikoisen vahva ja pysäyttävä. Kokemus voi olla paljon huomaamattomampi ja vähemmän ravisteleva vaikka se olisi esteettinenkin. Kaikki taidekokemukset eivät siis ole elämyksiä. (Linko 1998, 11-12) Linko puhuu erityisestä elämyksellisestä kokemisesta, joka on lähellä omaa käsitystäni. Lähes huomaamaton ohikiitävä kokemushetki voi muuttua myöhemmin elämykseksi, jos se on koettu elämyksellisesti. Itse uskon, että taidekokemuksesta ei voi välittömästi sulkea elämyksen mahdollisuutta pois.

Aarne Kinnunen (1990) jakaa esteettisen elämyksen ilmenemisen kolmenlaiseen tapaan. Ensimmäisessä tavassa elämys on merkinnyt vastaanottajan kokemusta tarkoin rajatun objektin, taideteoksen kohdalla. Siinä esteettinen elämys ikään kuin aiheutuu taideteoksesta. Toisessa tavassa esteettisellä elämyksellä tarkoitetaan välitöntä omalaatuista kokemusta, joka ei riipu objektin laadusta. Esteettinen elämys liittyy läheisesti esteettiseen asenteseen, jonka suuntautuminen on vapaa. Kolmannessa tavassa

esteettinen elämys ei merkitsekään välitöntä kokemusta. Kinnunen tiivistää esteettisen elämyksen määrittelyä sanomalla, ettei esteettinen elämys ole pelkkä emotiotermi. Osin se on kuitenkin tunnetermi, sillä se joka sanoo kokeneensa elämyksen, ilmaisee tunteneensa jotakin. (Kinnunen 1990, 15-23.)

Kinnuselle esteettinen elämys edellyttää tiettyä puhetapaa ja siihen suuntautuvaa kieltä. Tämäntapainen terminologia on suhteellisen uutta, joten kun se ei ollut vielä käytössä, ei varsinaista esteettisiä elämyksiäkään ollut. Voisi ajatella mustavalkoisesti, että esteettinen elämys joko on tai ei ole olemassa. Kinnunen muistuttaa kuitenkin asian moninaisuudesta. Hän näkee esteettisen elämyksen olemassaolossa laajan problematiikan ja avoimia kysymyksiä, vaikka tutkijat ovat tehneet laajoja luetteloita esteettisen prosessin tunnusmerkeistä. (Kinnunen 1990, 24-26.)

John Deweylle (1980) elämys on enemmän hetkellinen, mutta se jättää jälkiä olemassaolostaan. Hän määrittelee taiteen esteettiseksi omakohtaiseksi elämykseksi (experience: kokemus, elämys), joka ottaa huomioon yhtäläillä tuotettujen teosten roolin kuin taiteilijan tunteiden ja ajatusten merkityksen. Kokeminen eroaa siinä pelkästä hengissä olemisesta. Ihmiseen vaikuttavat asiat ympäröivät häntä monimuotoisesti ja kokemus jäsentää ihmisen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta. Taiteesta tulee siten hyvin henkilökohtainen, omaan elinympäristöön ja kulttuuriin pohjaava prosessimainen tai hetkellinen kokemus. Se ei ole passiivista, vaan hyvinkin aktiivinen, voimia kysyvä olotila. Siinä korostuvat menneisyys ja aikaisemmat kokemukset. Elämys syntyy johonkin tiettyyn hetkeen pohjaten. Dewey näkee, että taiteen tehtävä on ylläpitää siteitä elämään, siihen joka meille kaikille on yhteistä. Deweyn esittämässä ilmaisuteoriassa huomioidaan keskeisessä roolissa tuotetut objektit, taiteilijan tunteet ja ajatukset. (Dewey 1980, 35-50.) Luova ihminen luo ikään kuin oman olemassaolonsa, johon kuuluvat yhtäläillä vaikkapa luonto, työ ja niin surut kuin ilotkin.

Tulkitsen Kinnusen ja Deweyn ajatusten yhtyvän monilta kohdin, vaikka Deweylle elämys on enemmän hetkellinen ilmiö. Tulkintani mukaan esteettinen elämys niissä on kytketty ihmisen persoonallisuuteen. Kun tuntee henkilön käyttäytymisen lisäksi hänen ajattelutapansa, on varmemmalla pohjalla tehdessään päätelmiä esteettisestä elämyksestä. Kinnuselle esteettinen elämys ei tuntuisi olevan olemassa sellaisenaan, vaikka on tiettyntyyppisiä elämyksiä, joita hän kutsuu esteettiseksi. Esteettistä elämystä

havainnollistamaan voi käyttää muita kokemuksia ihmisen elämässä. Suuri osa muita inhimillisiä toimintoja ja tunteita on verbaalisen ilmaisun varassa, eikä esteettinen elämys ole siitä poikkeus. Kinnunen tiivistää esteettisen elämyksen eräänlaiseksi päätepiiteeksi pitkässä ketjussa. Tärkeällä sijalla oleva kokemus ratkaisee hyväksyykö katsoja näkemänsä vai hylkääkö hän sen. Taideteos kiinnittyy ihmiseen vain hänen havaintonsa ja kokemuksensa avulla. Kinnusen mukaan mitään muuta tietä ei ole olemassa. Niinpä estetiikkaa ei voisi kuvitella ilman päätepiitettä. Hän kuitenkin muistuttaa, ettei kokemuksen keskeisyys sulje muita arvoja pois. (Kinnunen 1990, 51.)

Marjatta Bardy (1998) puhuu kokemuksellisuudesta ja ruumiimme läpi menevästä kokemuksesta, joka ei ole vain ohikiitävää vaan jää meihin. Hän katsoo asiaa eri kannalta kuin Dewey. Bardy korostaa, että ruumiin läpi tuleva kokemus ja tieto eivät jätä meitä. Tällainen tieto merkitsee ja kestää, toisin kuin sellainen tieto joka ei mene lävitsemme. Bardy kärjittää asian sanomalla, että jos tämän seikan perin juurin kykenisimme käsittämään, välttyisimme paljolta turhuudelta ja sellaiselta tiedolta jota ei tarvitse ymmärtää. (Bardy 1998, 54-60.) Bardy viittaa taiteen tuomaan tietoon ja sen erityispiirteisiin puhuessaan kokemuksesta. Taide kokemuksena tuo meille kommunikoitavaksi yksilöllisen ja ainutlaatuisen, joka on jossain mielessä kaikille yhteistä. Se rakentaa siltaa yhteiseen sekä jaettavaan. Esimerkkinä Bardy kuvaa Outi Heiskasen huomioita omasta taidetyöskentelystä ja havainnostaan: ”täytyy olla olemassa kollektiivinen tajunta, mitä subjektiivisempi uskaltaa olla, myöntää omat kokemukset, niin ne onkin yhteisiä. Sitä vaan luulee, että tämä elämä on mun elämää”. (Bardy 1998, 58-60.) Bardyn tulkinta taiteellisen tiedon erityisluonteesta osuu mielestäni oikeaan. On hyvä, että yksilöllinen ja ainutlaatuinen kokemuksemme voi muuttua monien jakamaksi yhteiseksi asiaksi taiteen avulla.

Hanna-Liisa Liikanen pohtii taidetta kokemuksena, joka saadaan itse aikaan, eikä tule ulkoapäin annettuna. Sen myötä ihminen tuntee elävänsä sellaista ”täyttä elämää”, joka on hänen itsensä kontrolloitavissa. Hyvänolon tunne tempaa mukaansa toimintaan, ja millään muulla ei ole niinkään enää merkitystä. Tarvitaan riittävää kykyä, keskittymistä ja mahdollisuuksia toimia. Tällöin tunnemyrsky ja uuden oppimisen ilo antavat voimia. Ne toki myös kuluttavat voimia. (Liikanen 2004, 15.)

Maaria Linko harmittelee, ettei kulttuurintutkijoilla ole ainakaan toistaiseksi käytössään

välineitä tutkia muita kuin artikulaation piiriin tulevia tunne-elämyksiä ja tulokset näyttäytyvät siten vain osatotuuksina (Linko 1998, 12). Hän näkee siten, samoin kuin Kinnunen, verbaalisen ilmaisun merkkinä elämyksestä. Itse en kuitenkaan tätä allekirjoita. Olen nähnyt, miten monet verbaalisesti estyneet vanhukset ilmaisevat elämyksen muilla keinoin. Esimerkiksi dementoituneiden tai vammaisten ihmisten kohdalla joskus vaikkapa ilmeet ja käytöksen rauhoittuminen voivat olla tästä kertomassa. Joskus taas iloinen liikehdintä ilman sanojakin vakuuttaa elämyksestä, joka jää vaikuttamaan pitkäksi aikaa ja kenties palaa mieliin myöhemmin. Kuvailmaisun yksi erikoispiirre on elämyksen tunteen palautuminen olemassa olevia kuvia tarkastelemalla ja muistelemalla niiden tekemiseen liittyviä tunteita

4.1 Taiteen sisäinen arvo ja välinearvo

Marcia Muelder Eaton on kirjannut, miten moninaisia arvoja taiteelle aikojen kuluessa on annettu. Taiteella on ollut taloudellista arvoa, tunnearvoa, historiallista arvoa arvoa, taidehistoriallista arvoa, uskonnollista arvoa, eettistä arvoa ja kulttuuriarvoa. Historialliset Platonin ja Aristoteleen käsitykset taiteesta puolustavat sellaisenaan taiteen välineellistä arvoa. Molemmat uskoivat, että taiteen arvo on riippuvainen tietyn funktion täyttämisestä, joskin heidän käsityksessään oli eroavaisuuksia. Platonin mukaan taide on arvokasta vain jos se muutoinkin kuin pelkällä olemassaolollaan voi edistää elämää. Aristoteleen mukaan taiteen tehtävä on olla parantamassa elämän laatua tyydyttämällä toiveita ja tarpeita. Onnistunut taide nähtiin antavan ihmisille myös tietoa. Aristoteles uskoi myös, että taiteella on terapeuttista arvoa ja se tarjoaa tunteille purkautumistien. Kun taidetta arvostetaan siksi, että se tuottaa jotakin tai johtaa jonnekin mitä arvostetaan, on kyse ”välinearvosta”. (Eaton 1994, 150-152)

Eatonin lailla voi kysyä, onko taiteen arvo myös sellaista sisäistä arvoa mitä taiteella itsellään on, eikä arvo riipu mistään muusta edusta tai päämäärästä. Mielenkiintoista on, voidaanko taiteella ja taidekokemuksella nähdä selkeä ”sisäinen arvo”, jolloin esimerkiksi tutkimuskohteena oleva taideharrastus olisi hyväksi ilman jäljessä seuraavia palkkioita. Miksi ihmiset ylipäättään käyttävät paljon aikaa ja jopa rahaa taiteeseen ja estetiikkaan? Miksi taide on niin tärkeää kuin on ja miksi kaipaamme esteettisiä kokemuksia? (Eaton

1994, 150-152.) Itse pohdin millaisia esteettiset kokemukset ovat muihin kokemuksiimme verrattuna. Ovatko ne ylellisyyttä vai välttämättömiä elämämme tarkoitukselle?

Eaton (1994) korostaa myös kokemuksellisuuden merkitystä muistuttaen sen olevan arvokas itsessään. Ei siksi, että kokemus johtaisi johonkin muuhun, joka on arvokasta. Miellyttävällä kokemuksella on välitöntä arvoa, sisäistä arvoa, joka eroaa tavallisista kokemuksistamme. Esteettiset kokemukset ovat erillään arkipäivän käytännön huolista. Ne eroavat kaikista tavallisista ja käytännöllisistä kokemuksista. Esteettistä kokemusta arvostetaan sen mahdollista käyttökelpoisuutta arvioimatta. Sisäisen arvon teoriat varmistavat sen, ettei esteettisen kokemuksen arvoa yhdistetä, eikä ainakaan tehdä riippuvaiseksi, mistään käytännöllisestä kokemuksesta. Esteettinen kokemus ei ole riippuvainen niistä hyvistä tai huonoista seuraamuksista, joita sillä on muilla ihmiselämän alueilla. Esteettisen arvon sisäisille teorioille on yhteistä se, että ihmisen tunteiden keskeinen merkitys niissä korostuu. Eatonin mukaan voisimme unohtaa rahan, moraalin ja totuuden. (Eaton 1994, 152-154.) Kunpa meidän ei tarvitsisi välittää muusta kuin tunteistamme ja siten voisimme noudattaa Eatonin kehotusta: ”Nauttikaa!”

Eatonin näkemys esteettisen elämyksen ja kokemuksen olemassaolosta erottuu osin edellä mainituista Deweyn ja Kinnusen käsityksistä. Tulkintani mukaan Eaton korostaa enemmän elämyksen erityisasemaa sellaisenaan nostaan sen arkipäivän ilmiöiden yläpuolelle, kun Kinnuselle elämys on eräänlaisen ketjun osa joka voi ilmetä monissa arjen asioissa. Eaton ei kuvaa esteettistä elämystä niin hetkellisenä kuin Dewey, mutta heille on yhteistä tietynlainen kokemuksellisuuden korostaminen.

4.2 Mihaly Csikszentmihalyin teoria flow –kokemuksesta

Eläkeikäisten taideharrastajien kokemiin nautinnollisiin tekemisen hetkiin liittyy syvästi ilmiö nimeltä *flow*. Tutkimuksen taustaksi selvittelin millainen elämän virta ja voimavara flow on. Sisältääkö se selitystä niille vahvoille hetkille, joita eläkeikäiset ihmiset kuvailivat kokeneensa luovan taiteellisen toiminnan äärellä? Antaako se vastausta niille tunteille, joita myös itse olen havainnut työskennellessäni taiteellisen materiaalin parissa elämäni varrella? Tässä on kyse kokemuksellisuudesta. Flow-käsitteen kehittäjä Mihaly Csikszentmihalyi ei liitä flow-ilmiötä kuitenkaan erityisesti taiteeseen ja esteettiseen kokemukseen, vaan käsittelee laaja-alaisesti flow -tiloja erilaisissa nautintoon liittyvissä

yhteyksissä. Kuvaava käänös tässä yhteydessä sanalle flow on taiteen *virta* tai *virtaaminen*. Virran imussa olemisella tarkoitetaan tässä intensiivisen keskittymisen, onnistumisen ja nautinnon tunnetta ja elämän kokemista juuri tässä ja nyt. Tämä on tietoisuuden tila, joka tulee niin lähelle onnellisuutta kun mikään voi tulla.

Flow -ilmiötä taidetoiminnan tuoman nautinnon näkökulmasta on käsitellyt erityisesti Leonie Hohenthal -Antin (2001; 2006). Hänellä tutkimusalueena on ryhmässä toteutunut seniorien taidetoiminta merkityksineen. Hohenthal -Antin (2006) on kulkenut Csikszentmihalyin viitoittamalla tiellä ja on soveltanut omassa tutkimuksessaan flow'n ja nautinnon käsitteitä yhdessä. On helppo yhtyä Hohenthal -Antinin ajatuksiin tästä taustateoriasta, joka ansaitsee vielä monia uusia tutkimuksia ja sovelluksia. (Hohenthal -Antin 2006, 131). Flow -ilmiöön taiteen näkökulmasta viittaa myös Maaria Linko. 1998, 59.)

Eläkeikäisten ihmisten haastatteluja kuunnellessani mietin kysymystä, mikä tekee kokemuksesta erityisen iloa tuottavan. Csikszentmihalyi (1990) tutki ryhmänsä kanssa tuhansia henkilöitä vuosikymmenien ajan saadakseen selville millaisissa tilanteissa ihminen nauttii olemassaolostaan kokien erityisen syvää iloa. Tutkimushenkilöinä oli sekä erikoisalojen osaajia säveltäjistä shakinpelaajiin että tavallista arkea eläviä ihmisiäkin. Vastausta etsittiin siihen, miltä heidän elämänsä tuntui silloin kun se oli täyteläisintä, ja milloin he kokivat suurinta iloa siitä mitä olivat tekemässä. Yllättäen tutkimuksessa huomattiin, että vastauksiin ei vaikuttanut juurikaan ikä, sukupuoli, sosiaaliluokka eikä suuremmin edes kulttuuri. Haastateltavat kuvasivat yllättävän samansisältöisesti huippuhetkiään. (Csikszentmihalyi 1990, 4)

Csikszentmihalyi (1990) käyttää syvästä kokemuksesta termiä autoteelinen. Samaa termiä on käyttänyt myös Yrjö Hirn (1914), liittäen termin estetiikkaan. Termi autoteelinen tulee Kreikan sanoista *auto*, joka tarkoittaa *itseä* ja *telos*, joka tarkoittaa *päämäärää*. Autoteelisella toiminnalla tarkoitetaan toimintaa, jota ei tehdä jonkun tulevan hyödyn odotuksessa, vaan toiminta on itsessään riittävä. Autotelia on siis sisäistä arvoa, kokemuksen arvoa sellaisenaan ja tekeminen on palkkio sinänsä. Henkilö kiinnittää tarkkaavaisuutensa toimintaan sen itsensä tähden, eikä tarkkaavaisuus kohdistu erityisemmin toiminnan seurauksiin. (Csikszentmihalyi 1990, 67-68.)

Autoteelinen toiminta voi johtaa autoteeliseen kokemukseen, joka on hyvin erilainen, kuin normaalisti elämän varrella koetut tunteet. Monet asiat tehdään pakosta, tai sitten niillä ehkä odotetaan olevan jotain hyötyä tulevaisuudessa. Pahimmillaan elämä vierii ohi sellaisten kokemusten sarjana, joita ihminen itse voi vain vähän kontrolloida. Autoteelinen kokemus nostaa elämänlaadun uudelle tasolle. Vieraantumisen väistyminen osallistumisen tieltä, ikävystymisen tilalle tulee ilo, psyykinen energia toimii itseä vahvistavasti eikä palvele ulkopuolisia päämääriä. Avuttomuuden tunne muuttuu hallinnaksi ja kokemus on sisäisesti palkitsevaa. (Csikszentmihalyi 1990, 67-69.) Elämä saa oikeutuksen nykyhetkessä, eikä ihminen ole jonkun oletetun hyödyn panttivankina.

Autoteelisen kokemuksen voi nähdä yhtenä energian muotona, jota voi käyttää joko auttamaan tai tuhoamaan kuin tulta, joka lämmittää tai polttaa. Csikszentmihalyi muistuttaa satoja vuosia sitten esitetystä ajatuksesta: ”Vesi voi olla sekä hyvä että paha, hyödyllinen että vaarallinen. Vaaraan on kuitenkin olemassa lääke: on opeteltava uimaan.” On siis tärkeää oppia erottamaan flown hyödylliset seikat vahingollisista ja opittava käyttämään hyödyllisiä seikkoja niin paljon kuin mahdollista. On hyvä oppia, miten jokapäiväisestä elämästä voi iloita vähentämättä muiden ihmisen mahdollisuuksia iloita omastaan. (Csikszentmihalyi 1990, 69-70.)

Csikszentmihalyi tutkijaryhmineen totesi yhteisiä piirteitä, joita voidaan havaita koetuissa nautinnon hetkissä yksittäin tai useampia yhdessä. Hän esittää, että kokemus tapahtuu ensiksikin silloin, kun meillä on edessämme tehtävä, joka on *mahdollista saada loppuunsaoritetuksi*. Toiseksi meidän tulee voida *keskittyä* siihen, mitä olemme tekemässä. Kolmanneksi tehtävällämme tulee olla selvät *tavoitteet ja päämäärät* ja neljänneksi meidän tulee saada siitä *välitöntä palautetta*. Viidenneksi toimimme syvästi keskittyneinä, mutta meidän ei tarvitse ponnistella liikaa. Tehtävä ei saa olla liian helppo eikä liian vaativa. *Kyvyt ja vaativuus ovat tasapainossa*. Tällainen keskittyminen poistaa tietoisuudestamme arkielämän huolet pettymyksineen. Kuudenneksi koemme, että toiminta on omassa hallinnassamme. Tunneimme voivamme siis *kontrolloida* tilannetta. Seitsemänneksi huoli itsestä katoaa, mutta flow -kokemuksen mentyä ohi tietoisuus itsestä palaa jopa entistä voimallisempaan. Oman minän arviointi vähenee. Kahdeksantena *käsitys ajan kestosta muuttuu*. Tunnit kiitävät ohi ikään kuin muutamassa minuutissa tai minuutit tuntuvat venyvän pitkiksi tuokioiksi. Eri elementtien yhdistymisen myötä voi

syntyä syvä ilon kokemus, joka saattaa tuntua niin palkitsevalta, että sen kokemiseen kannattaa sijoittaa suuri määrä energiaa. (Csikszentmihalyi 1990, 49-67; 1996, 232-233.)

Taidetoiminnan kannalta flown kokeminen tarkoittaa, että tekijä tunnistaa ensin jonkinlaisen haasteen ja toiminnan mahdollisuuden. Csikszentmihalyin (2006, 304- 305) mukaan on osattava irrottautua tutusta ja turvallisesta ajattelumallista ja oltava avoin uusille mahdollisuuksille toteuttaa itseään taiteessa riskien uhalla. Kun oppii vastaamaan haasteeseen, toiminnassa tarvittavista taidoista tulee osa tekijän kykyvarastoa. Taidon hallitsemiseen tarvitaan itsekuria, kestävyyttä ja itsetuntemusta. Paras tilanne on, jos ihmisessä yhdistyy tasapainoisella tavalla terve ylpeys omasta ainutlaatuisuudesta ja samalla kiinnostus muita ihmisiä kohtaan säilyy. Csikszentmihalyi (2006) näkee tässä jopa keskeisen kysymyksen. On helppoa olla jommassakummassa ääripäässä, mutta on vaikea olla yhtä aikaa kummassakin päässä.

Csikszentmihalyin ajatukset tulkitsem tukevan aiemmin esitetyn kokemuksen ja elämyksen suhteen tarkastelua. Samoin kuin Deweyllä kokemus näyttäytyy myös tässä hetkellisenä, Eatonin ajatuksiin Csikszentmihalyi yhtyy korostaessaan elämyksen sisäisen arvon ja autotelian merkitystä, mutta Kinnusen ajatukset eroavat tästä. Hänelle elämys on osa jotain muuta kokonaisuutta, eikä esiinny sellaisenaan. Mihin sitten flowta tarvitaan? Flow -tilan kokemisesta taiteen kautta on monenlaista hyötyä. Flow-tila vaikuttaa taideharrastajan elämisen laatuun. Ihmiset ovat onnellisimpia saatuaan kokea flow'ta. Sen sijaan muita ominaisuuksia, kuten terveyttä, rikkautta ja menestystä, tavoitellaan vain onnellisuuden toivossa. Luovien hankkeiden onnistuminen on niin epävarmaa, että raha ja kunnia motivoivat vain tiettyyn pisteeseen asti. Ihminen ei omistautuisi tällaisille hankkeille vain ulkoisten palkkioiden toivossa. (Csikszentmihalyi 2006, 249). Kaikilla flow -kokemuksen elementeillä on mielestäni oleellinen ja tasa-arvoinen merkitys taidekokemuksen toteutumisessa, mutta niitä kaikkia ei edellytetä. Voimakkaisissa kokemuksissa kaikki ehdot täyttyvät, mutta toimintaa kannatta tehdä sen itsensä takia, jos osakin flown ehdoista täyttyy.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuskohde

Tutkittavat henkilöt olivat kotona asuvia eläkeikäisiä ihmisiä, jotka harrastavat aktiivisesti luovaa taidetoimintaa kodeissaan omaehtoisesti. Kyse oli yksilötyöskentelynä tapahtuvan taidetoiminnan merkityksien kartoittamisesta. Tarkoitus oli tukea aiempaa alan tutkimusta, jossa on tutkittu muun muassa ryhmämuotoiseen taidetoimintaan osallistuvien ihmisten osallistumisen kokemuksia. Tutkimuksen toteutin taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen näkökulmasta. Tarkasteluun nousi taide ja luova toiminta yhtäläillä välineellisenä kuin itseisarvoisena.

Tutkimuksen kohteena olivat iän mukaisesti eläkkeellä olevat henkilöt. Termi *eläkeläiset* käsittää muutkin kuin ikänsä puolesta eläkkeellä olevat henkilöt. *Eläkeikäiset* on rajatumpi ryhmä kuin eläkeläiset. Tulkitsen, että kyse molemmissa tapauksissa on laajasta käsitteestä. Kohderyhmä on ajankohtainen, sillä eläkeläisten määrä on viime vuosina noussut. Suomessa. Eläkeläisiksi voidaan määritellä työvoimaan kuulumattomat henkilöt, jotka ovat eläkkeellä iän tai työvuosien perusteella. Yhteiskunnassamme on myös paljon eri-ikäisiä sairaseläkkeellä olevia henkilöitä. Myös kaikki yli 74 -vuotiaat on päätelty eläkeläisiksi ja osa ihmisistä on päätelty eläketulon perusteella eläkeläisiksi.

(<URL: <http://www.stat.fi/meta/kas/elakelainen.html>. >15.10.2007.).

Eläkeikäinen on liikkuva määre suomalaisessa yhteiskunnassa. Kuntien Eläkevakuutuksen internetsivusto kertoo, että vuodesta 2005 ei enää ole ollut varsinaista eläkeikää. Eläkkeelle voi lähteä täytettyään 63 vuotta ja jatkaa aina 68 -vuotiaaksi, tai vielä sen jälkeenkin sopimalla asiasta tarvittaessa työnantajan kanssa. Varhennetulle vanhuuseläkkeelle voi lähteä 62-vuotiaana tai monissa tapauksissa yksilölliselle eläkkeelle jo ennen sitä.

(<URL:http://www.keva.fi/YN_Body.asp?cid=2&menu1_id=92&lang=fi&menu2_id=509 >17.10.2007.)

Eläköitymistä tarkastelleen Jyrkämän mukaan merkittävät syyt yhteiskunnan eläköitymiseen liittyvät terveyteen ja työttömyyteen (Jyrkämä 1990, 94-100). Näin

tarpeelliseksi rajata tutkimushenkilöt iän mukaisesti saadakseni selville nimenomaan ikäihmisten antamia merkityksiä taiteen tekemiselle erään aikakauden suomalaisessa yhteiskunnassa. Eläkeikä -rajauksesta huolimatta ikäero tutkimukseen osallistuvilla henkilöillä oli lähes 30 vuotta.

Tutkittavaa aluetta, *taidetoimintaa*, olen rajannut tarkoituksellisesti vain vähäisesti saadakseni selville sen merkityksiä mahdollisimman laajasti. Tutkimuksessa se käsittää piirtämisen, maalaamisen, grafiikan, valokuvauksen ja kuvanveiston lisäksi myös käsityön monet muodot. Näin tärkeäksi käsitöiden mukaan ottamisen, koska halusin myös naisten äänen kuuluviin. Se on jäänyt luovasta taidetoiminnasta puhuttaessa lähes kuulumattomiin, kuten Anna-Marja Ihatsu (2003) harmittelee artikkelissaan *Missä on naisten nykykansantaide?* Miesten luovuus näkyy usein pihoilla ja metsissä ”takapihojen taiteena” tai ”liiteritaiteena”. Naisten teoksia on vaikea löytää, koska ne eivät monissa tapauksissa pyri suureen näkyvyyteen. Voi kysyä ovatko ne jotakin ”katoavampaa” kuin miesten kätten jäljet. Miten enää jäljittää sitä elämää joka on syöty, kulutettu puhki tai siivottu pois? Näitä naisten toimeliaisuuden tuotoksia varten on kurkistettava kenties keittiöihin, olohuoneen nurkkiin tai kodinhoitotiloihin. (Ihatsu 2003, 40-41.) En kuitenkaan halunnut tutkimuksessani painottaa naisnäkökulmaa, vaan ottaa sen miesnäkökulman rinnalle tasa-arvoisena.

Jo aineistonkeruuvaiheessa tulin vakuuttuneeksi siitä, että tutkimuksen kohdejoukolla oli osin vahvojakin yhtymäkohtia ITE -taiteilijoihin. Yksi yhteyttä muodostava tekijä on ikä, sillä ITE -taiteilijoistakin on suuri osa ikäihmiseksi luokiteltavia (Vakimo 2004, 60). Myös kansantaide sivuaa tutkimusaluetta siinä määrin, että katsoin käsitteen määrittelyt niiltä osin tarpeelliseksi jo johdanto -osassa. Myös harrastajataiteilijaa, amatööriä ja ammattilaista määrittelin tämän tutkimuksen alussa.

5.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimustehtävä

Tutkimuksen tarkoitus oli kartoittaa *millaisia merkityksiä luovaa taidetoimintaa kotonaan harrastavat eläkeikäiset ihmiset antavat taideharrastukselleen.*

Esiin nousi myös muita kysymyksiä. Onko taiteessa sellaisenaan jotain erityistä, mikä *kantaa* ikääntyvää ihmistä ja motivoi taideharrastukseen? Tutkin millaisia ovat taiteen

funktiot erityisesti eläkeikäisten harrastajien näkökulmasta? Entä kannattaako eläkeikä ”pyhittää” taideharrastukselle, jos ei ole aiemmin taidetta harrastanut?

Tutkimuksella pyrittiin löytämään myös vastaus siihen, millaisia yhteyksiä on taidetoiminnan harjoittamisella ja toimintakyvyn edistymisellä. Lisänä on yhteiskunnallinen kysymys taidetoiminnan *kannattavuudesta*. Voidaanko ja saako kannattavuutta perustella mahdollisilla eläkeikäisten ihmisten toimintakyvyn kohoamisesta johtuvilla terveystalustusten alentumisilla?

Tutkimuksella etsittiin vastausta kohderyhmän osalta heidän kokemuksiinsa merkityksiin taidetoimintaan osallistumisesta. Tutkimuksen tuloksia ei voi sellaisenaan yleistää koskemaan kaikkia eläkeikäisiä ihmisiä, vaikkakin tulokset ovat suuntaa antavia. On kuitenkin mahdollista, että samansuuntaisia tuloksia saataisiin muissakin eläkeikäisten taideharrastajien kohderyhmissä.

5.3 Aineiston kerääminen

Tutkimusta varten haastattelin syksyn 2006 ja kevään 2007 aikana yhtätoista eläkeikäistä miestä ja naista, jotka asuivat omissa kodeissaan. Tutkittavat olivat henkilöitä, joiden tiesin tai olin kuullut toteuttavan aktiivisesti omaehtoista luovaa taideharrastusta kotonaan. Tutkittavien keski-ikä oli hieman yli 76 vuotta. Osa tutkittavista asui puolison kanssa yhdessä ja mukana oli myös leskiä tai muuten yksin eläviä henkilöitä. Pääosin tutkittavat eivät osallistuneet ryhmämuotoiseen taidetoimintaan, vaan toimivat yksin kodeissaan. Osa tutkittavista henkilöistä oli osallistunut näyttelytoimintaan teoksillaan.

Tutkittavat tulivat tutkimukseen mukaan omasta halusta ja itsenäisinä omista asioista päättävinä kansalaisina. Arja Kuula painottaa kirjassaan *Tutkimusetiikka* (2006, 87; 106 - 108) tutkittavien vapaaehtoisuutta, ja katsoin sen tärkeäksi valintakriteeriksi. Tutkittavilla tuli olla täysi oikeus valita osallistumisen ja osallistumattomuuden välillä.

Vapaaehtoisuutta suostua, tai olla suostumatta tutkimukseen, kuvaa Kuula (2006, 137) tavallaan lahjana. Koska tutkija ei voi antaa vastalahjana rahaa tai mitään muuta konkreettista, hänen ainoa mahdollisuutensa on antaa omilla tekemisillään arvo lahjalle. Se toteutuu silloin, kun hän edesauttaa uuden tieteellisen tiedon tuottamista tavalla, jossa toteutuu tutkittavien ihmisarvon kunnioittaminen.

Yksilöhaastatteluja sopiessani kerroin tutkittaville tutkimuksen tarkoituksen ja haastateltavan oikeudet tutkimuslupineen. Sovimme, että tutkimustekstejä kirjoittaessani teksteistä ei ole tunnistettavissa yksittäisiä henkilöitä. Kuula (2006, 64-65) muistuttaa, että lupaukset aineiston käyttötavoista, käyttäjistä, käyttöajoista, muokkaustavoista ja säilyttämisestä tulee toteuttaa ja tutkijan velvollisuus on myös tutustua tietosuojalain tuomiin velvoitteisiin. Sen sijaan, että tutkija noudattaisi annettuja sääntöjä vain sanktioiden pelossa, koin tärkeänä Heta Aleksandra Gyllingin (2007, 350) tavoin *halun* toimia tutkijana eettisesti oikein. Gyllingin mukaan aito eettisyys tieteellisessä tutkimustyössä vaatii tutkijaa syvään kiinnostukseen eettisiin kysymyksiin, mielikuvituksen ja ajattelun käyttöä ja todellista halua toimia eettisten periaatteiden mukaan. Tutkimusaineiston elinkaarta miettiessäni tuli esille Arja Kuulan (2006, 227 - 228) esittämät jatkokäyttöön ja arkistointiin liittyvät kysymykset. Litteroidun tekstin arkistointi ja jatkokäyttöoikeudet sovittiin tässä tutkimuksessa tutkijalle. Aineistot säilytetään suojassa ulkopuolisilta.

Kaikki haastattelut olivat teemahaastatteluja, jolloin annoin haastateltaville aihepiirin ja mahdollisia apukysymyksiä, mutta muutoin he saivat kertoa omin sanoin omasta luovasta harrastuksestaan ja sen merkityksistä. Muitakin haastatteluvaihtoehtoja harkitsin, mutta esimerkiksi strukturoidut lomakkeet koin kohderyhmän osalta monimutkaiseksi. Niiden käyttäminen olisi ollut monien kohdalla lähes mahdoton. Teemahaastattelut tuntuivat selkeästi yksilömuotoisena oikealta valinnalta. Ryhmähaastatteluja harkitsin, mutta haastateltavat toivoivat yksilöhaastattelua heti aluksi. Teemahaastattelujen kulussa ja siihen liittyvissä seikoissa tukeuduin Kuulan (2006, 128-130) kokemuksiin. Useimmat haastateltavat kertoivat tilanteen aluksi ensin ”oman polkunsä” taiteen luo. Oliko se alkanut vasta eläkeiässä vai kenties kulkenut mukana varhaisemmista vaiheista lähtien? Kertomuksiin sisältynyt aikajana oli usein melko pitkä.

Haastattelut tehtiin pääosin haastateltavien kotona, jolloin merkityksiä rakentui myös esillä olevista taideteoksista, käsitöistä, kuvista ja usein jopa kokonaisista miljöistä. Tutkijana pääsin hyvin lähelle taidetoiminnan tuotoksia ja siten lähelle sen näkyvää osaa, suorastaan sukeltaen moniin erilaisiin elämämpiireihin ja maailmoihin. Tueksi tutkimustulosten analyysiin ylläpidin tutkijan päiväkirjasivuja, joissa kuvailtiin tutkimushenkilön taustatietoja, tutkimuspaikkaa ja muita merkitykselliseltä tuntuvia

seikkoja. Haastateltavien irrottautuminen haastattelutilanteista kesti usein pitkään ja vaati joissakin tapauksissa myös jälkeenpäin yhteyden ottoani.

5.4 Aineiston käsittely

Teemahaastatteluista saamani materiaalin litteroin nauhurilta tarkasti tekstimuotoon. Opin aiemmasta tutkijankokemuksestani, että työvaihe helpottui kun sain suoritettua litteroinnin mahdollisimman nopeasti heti jokaisen haastattelukerran jälkeen. Jokainen haastatteluhetki palautui mieliin yksittäisenä ainutlaatuisena hetkenä. Tällä uskon olevan vaikutusta ennen kaikkea tutkimukseni luotettavuuteen. Näin kirjoitustyö oli myös mielekkäämpää ja mahdollisimman tarkkaa. Materiaalia syntyi runsaasti haastattelujen pohjalta. Litterointivaihe oli odotetusti työläs ja aikaa vievä, kuten asiaa ovat kuvanneet esimerkiksi Eskola ja Suoranta (1998, 161-163). Viimeistään tässä aineiston käsittelyvaiheessa vaiheessa tutkimusmenetelmän työläys paljastuu.

Aineiston anonymisoinnin suoritin poistamalla litterointitekstistä suorat viittaukset tunnistettaviin tietoihin. Virallisesti ohjeistettuna anonymisointi on suoritettu silloin, kun yksittäisiä tutkimushenkilöitä ei tekstistä voi tunnistaa helposti, eikä ulkopuolinen pysty yksiselitteisesti päättelemään tutkittavien henkilöllisyyttä (Kuula 2006, 112). Ihmisarvon kunnioittaminen tarkoittaa sitä, että ihmisen etnistä alkuperää, kansallisuutta, sukupuolta, vakaumusta tai näihin verrattavaa ominaisuutta ei tuoda tarpeettomasti, asiaankuulumattomasti tai halventavasti esiin (Kuula 2006, 136). Haastateltavien toiveiden mukaisesti sovimme, että nimet poistetaan tekstistä ja muunnetaan kirjaimista ja numeroista koostuvaksi koodilyhenteeksi, esimerkkinä HM1 = haastateltava mies 1. Erottelin tekstin litteroinnissa siten haastateltavat (H=haastateltava) sukupuolen mukaan (M=mies, N=nainen) ja haastattelukertojen järjestyksen mukaisesti(1-11).

Litteroinnin jälkeisessä vaiheessa suoritin keräämälleni aineistolle laadullisen analyysin. Siinä tukeuduin laadullista tutkimusta käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen (Ks. Eskola & Suoranta 1998; Hirsjärvi ym. 2004). Yritin muodostaa saamastani melko hajanaisesta aineistosta kokonaisuuksia teemoitellen. Tutkimustulosten analyysi pyrkii tässä tutkimuksessa olemaan taustateorioihin nojautuvaa empirian ja teorian vuoropuhelua.

Analyysivaiheessa mielsin aineiston teoreettisen ajattelun lähtökohdaksi, yrittäen kuitenkin pitää mielessä tutkimuksen lähestymistavan ja rajauksen. Tämä helpotti selviytymistä epätietoisuuden hetkestä aineistoa käsitellessä.

5.5 Tutkimuksen luotettavuus

Katsoin tärkeäksi esitellä tutkimuksen reliabiliteetin kannalta tutkimusaineistoa sellaisenaan, kaunistelematta sen toistoja ja rosoisuutta. Pyrin tarkkaan sitaattien kohdentamiseen koodauksen avulla, jotta jokainen voisi päätellä sitaatin suhteellisen oikean paikan tutkimusaineistossa. Pyrin sitaattien maltilliseen ja harkittuun käyttöön. Runsaiden sitaattien kuitenkin uskon antavan lukijalle häivähdyksen aineiston rikkaudesta, tutkittavien korostamista seikoista ja heidän käsitteistöstään. Sitaattien sisältö kuvaa mielestäni hyvin heidän elämäänsä ja ympäristöään suhteessa aikakauteen. Eeva Pyörälä (1995, 22) kuvaa kvalitatiivisen tutkimuksen piirteitä valottavassa kirjoituksessaan myös näitä seikkoja laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisäävinä.

Reliabiliteetin kannalta olisi tärkeää, että tutkimusaineisto muokataan sellaiseen muotoon, joka on tutkimuksen kommentoijien saatavilla. Tässä tutkimuksessa empiirinen aineisto ja litteroidut haastattelut eivät ole sellaisenaan muiden kuin tutkijan käytettävissä, mutta siten runsas sitaattien käyttö mielestäni puolustaa paikkansa. Lisäksi pyrin mahdollisuuksien mukaan valottamaan analyysin arvioitavuutta tarjoamalla lukijalle mahdollisuutta seurata omaa päättelyäni ja perusteluitani sitaattien lomassa. Uskottavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkimusraportin pohjalta on uskottavaa, että kuvatulla tavalla on päädytty esitettyihin tulkintoihin. (Pyörälä 1995, 16) Luotettavuustarkastelulle tärkeä ideaali on toistettavuuden kriteeri. Sitä tukee tässä tutkimuksessa se, että muut taidetoimintaa tarkastelleet eri alojen tutkijat ovat päätyneet samansuuntaisiin tuloksiin. Itse en toistettavuutta katsonut mahdolliseksi varmistaa esimerkiksi muulla rinnakkaisella tutkimusmenetelmällä. Omat havainnointipäiväkirjani sivut voi kuitenkin katsoa toistettavuutta tukeviksi.

6 LUOVAN TAIDETOIMINNAN MERKITYKSET

Haastateltavana olleiden eläkeikäisten antamat merkitykset omalle taiteelliselle työskentelylle jaottelin laadullisessa analyysissä *teemoitellen*, tutkimuskirjallisuuden (ks. Eskolan & Suoranta 1992, 176-192) ohjeistamalla tavalla, selkeimmin erottuvaan viiteen *pääteemaan*. Pääteemat ovat laajuudeltaan erilaisia, eivätkä esiinny luettelossa suuruusjärjestyksessä tai merkittävyytensä mukaan. Pääteemat nimesin tässä tutkimuksessa *ulottuvuuksiksi* seuraavasti:

- *toimintakyvyn* ulottuvuus
- *esteettinen* ulottuvuus
- *historiallinen* ulottuvuus
- *taloudellinen* ulottuvuus
- *autoteelinen* ulottuvuus

Esille tulleita merkityksiä voi sijoittaa useampaan eri ulottuvuuteen, eivätkä rajat siten ole ehdottomia. Tutkimuksen pääteemoina toimivien viiden ulottuvuuden alle asettui pienempiä alateemoja, jotka tulevat esille tekstistä.

Tutkimustulosten tulokinnassa käytin apuna tutkimuksen teoreettista osuutta tarkastellen flow -kokemusta Mihaly Csikszentmihalyin mukaan sekä luovuuden jatkumoa Gene D. Cohenin elämänkaariteorian viitoittamana. Teemoitteluun sisällytin aineiston ja teorian yhteyttä vuoropuheluna. Tulosten esittämisessä käytin lainauksia haastatteluteksteistä esimerkinomaisesti havainnollistamaan käsiteltävää aiheulottuvuutta.

6.1 Toimintakyvyn ulottuvuus

Nykypäivänä paljon esillä oleva hyvinvoinnin ja terveyden teema tuli selkeänä esiin tässä ikäihmisiä koskevassa tutkimuksessa. Ikäihmisten elämänlaadusta käydyt keskustelut ja median värittämät otsikot kohtaavat kaikkia arkipäivässä. Iäkkään ihmisen psyykkis - sosiaalinen hyvinvointi sekä sitä rajoittavat ja edistävät tekijät ovat olleet eri alojen tutkijoiden mielenkiinnon kohteena ja niillä on todettu olevan yhteys ikääntyvien ihmisten terveyteen, elämänlaatuun ja toimintakykyyn (Rusi 1998, 30).

Useat haastateltavat olivat itse ymmärtäneet, miten tärkeää on hahmottaa eläkkeelle pääsemisen aikaa ja ajankäyttöä mahdollisuutena. Yksi keino hahmottaa sitä oli oma luova tekeminen. Jossain tapauksessa eläkkeelle siirtymisen jälkeinen aika koettiin odotettuna aikana lisääntyvine vapaa-aikoinen, kuten seuraavassa esimerkissä haastateltava muistelee.

Esimerkki 1:

*”minä olin jo kauan ajatellu
mut työ oli esteenä etten minä voinu harrastaa
ja sitten kun nyt tuli ne eläkepäivät
niin maalaminen ol ainoa vaihtoehto kun mul on kädet vähän sellaset
enkä ole puustakaan mitään oppinu tekemään
mulla oli tämä harrastus ollu jo kauan mielessä” (HM2)*

Gene D. Cohen kuvaa luovuuden jatkuvuusteoriassaan eläkkeelle pääsyä edeltävää vaihetta keski-ikä uudelleenarvioinnin vaiheeksi, joka on pohjana myöhemmälle luovuudelle. Ihmisellä on tähän elämänvaiheeseen sijoittuva voimakas tarve löytää elämälleen suunta ja tarkoitus. Cohen ei painota ikää sellaisenaan, vaan vaikuttavina tekijöinä on yhtäläillä kulunut elämä kriiseineen ja etsimisineen. Eläkkeelle siirryttyään henkilö voi jo saavuttaa vapautumisen vaiheen, jolloin hän ei pelkää enää esimerkiksi kömpelyyttään tai virheitään.

Psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky ovat ihmisen elämässä lomittuneena toisiinsa, eikä niitä tämän tutkimuksen tuloksissakaan erotellut. Hyvä psykososiaalinen toimintakyky edellyttää mielen ja ihmissuhteiden tasapainoa, sopivaa kanssakäymistä muiden kanssa ja ilon kokemisen mahdollisuutta. Jos ihmisellä on hyvä terveys ja toimintakyky, hänellä on paremmat mahdollisuudet kokea elämän mielekkyyttä, merkitystä ja oman arvon tunnetta. Joskus vakava sairastuminen ja toimintakyvyn heikkeneminen muuttavat väistämättä arkea, mutta ihmisen persoonallisuus ja käytössä olevat selviytymisstrategiat vaikuttavat silloinkin kohtuullisen hyvän olon, mielekkyyden ja oman arvon tunteen säilymiseen. (Sarvimäki 1998, 14-15.) Tässä tutkimuksessa eläkeikäiset haastateltavat kuvasivat taiteen tekemistä hyvän elämän perustana, terapeutisena elementtinä ja osin elämisen ehtona. Taiteen terapeutin käyttö merkitsee sisäistä eheytymistä, oman minän tarkastelua ja henkilökohtaisten elämysten korostumista. Siitä on mahdollisuus saada voimia kestää muuhun elämään liittyviä tilanteita ja vaikeuksia. Elämän ristiriidat ja kovuus on helpompi

kestää kun ajatukset siirtyvät tekemiseen (Linko 1998, 54). Seuraavassa haastateltava 73-vuotias nainen vertaa tekemisen tärkeyttä lääkkeeseen.

Esimerkki 2:

*”mut kyl se tekeminen vaan niin tärkeä on
että jos tuntee olonsa ihan niinkun hermostuneeks ja kireeks
ja ottaa työn esiin kuule niin johan on
se on niinkun lääke, ei okkaan muuta lääkettä” (HN10)*

Eläkkeelle pääsy on antanut monelle vapauden tunnetta, kuten Cohenin teoriassa *vapautumisen vaihessa* kuvaillaan. On aikaa miettiä asioita. Joillekin on voinut seurata levottomuutta uuden tilanteen myötä. Rohkea ja ennakkoluuloton tarttuminen taiteeseen on auttanut pitämään ajatukset koossa, kuten esimerkissä 1 oli havaittavissa. Seuraavissa esimerkeissä haastateltavat kertovat itse oivaltaneensa taiteenteon positiiviset mielenterveydelliset vaikutukset.

Esimerkki 3:

*”kyllä sillä on sellanen mielenterveydellinenkin merkitys
nimittäin joskus minulla on ollu siivetki maassa
silloin minä oon ajatellu et kyl tässä jotai pitää alkaa tekemään
ettei viitti tyhjämpanttina olla” (HM4)*

Esimerkki 4:

*”Se vaikuttaa niin, et kun miul on joku iso harmi
niin en mä jaksa tehdä mitään
kyl mä yritän tehdä
ja jollainviisii oon huomannu sen
et kun mä oon väsyny ja käyn kuitenkin tekeen
niin tottakait se auttaa kun yrittää pistää silloin työhön ajatukset” (HN9)*

Taide koettiin monissa haastatteluissa todellisena, kuin nälkänä tai janona, jota voi verrata Ellen Dissanayaken (1992) näkemykseen. Hän väittää perustellen, että yksi ihmisen perustarpeista on taiteen tarve. Haastateltavien kertomuksia kuunnellessa tulin vakuuttuneeksi taiteenteon hengissä pitävästä voimasta. Voi todellakin sanoa, että taide kantaa. Esimerkeissä 5 ja 6 tulee ilmi haastateltavan vahvat ajatukset taiteen merkityksestä tekijälleen.

Esimerkki 5:

”Se on oikeestaan tuota – se on koko elämä ja se on elämäntapa.

*Jos mul ei ois taidetta ollu, niin mä en ois elossa...
se on ihan välttämätön.” (HM5)*

Esimerkki 6:

*”Joo se on varmaan niinkin, nii että jos jollakulla vaan on tilaisuus tähän
niin ei ainakan tu sitä mahdotonta masennusta siinä eläkkeelle lähdös.” (HM7)*

Tutkimuksessa mukana olevat haastateltavat toimivat useimmiten yksin taidetta tehdessään. Vaikka tämä ei tukenut suoranaisesti sosiaalisten suhteiden muodostumista, kuvattiin monissa haastatteluissa taiteen lisäävän sosiaalista pääomaa erilaisin muodoin. Esimerkkissä 7 haastateltavan kertomus, jossa teoksia katsomaan tulleet ihmiset muodostivat tärkeän sosiaalisen verkoston yksinäiselle tekijälle.

Esimerkki 7:

*” Se on mulle antanu hirveesti semmosta että mä oon saanu yhteyttä tuttuihin
aina kun on tavannu että tu mun kanssa kahville ja me keskustelllaan niinku
ja kun mä olen ulospäin suuntautunu
mä rakastan pyytää kaks kolme ihmistä sakittain.” (HN1)*

Useissa puheenvuoroissa tuli esille ilon kokeminen. Se onkin yksi psykososiaalisen toimintakyvyn peruspilareista. Iloa pidetään myös ihmiselle tärkeänä voimavarana ja elämässä voi olla paljon sellaista mikä tuottaa iloa. Ilon ajatellaan auttavan jaksamisessa ja jaksaminen liittyy iäkkäänä olemisen jokapäiväiseen elämään. Tiedetään myös, että positiivinen mieliala palauttaa asioita muistiin ja negatiivinen tunne voi häiritä muistamista. (Hallila 1998, 107-110.)

Monelle haastateltavalle yksinolo oli tosiasia, mutta suhde siihen vaihteli. Toisinaan yksinolo oli välttämätön paha, kun taas joissain haastatteluissa kuvailtiin taiteen toimivan ”ystävänä”, eikä yksinäisyyttä koettu. Blomqvist (2004, 35) määrittää yksinäisyyden ja taiteen suhdetta positiivisella kokemuksella. Taide antaa mahdollisuuden nauttia omasta rauhasta ja yksin olost. Samaa positiivista yksinäisyyttä löytyy myös luonnon rauhasta, runoudesta, musiikin kuuntelusta.

On monin tutkimuksin osoitettu, että ihmiset ilmoittavat yleisimmin olevansa onnellisimmillaan ystävien ja perheen parissa tai muuten vain muiden ihmisten seurassa. Kun heitä pyydetään ilmoittamaan miellyttäviä toimintoja, jotka kohottavat heidän

mielialaansa, useimmiten mainittuja tapahtumia ovat ystävien seura, perheen seura jne. Jotkut ihmiset kammoavat yksinoloa, mutta jokaiseen sääntöön on poikkeuksensa. Tutkimuksessa haastateltavat pohtivat yksinoloa monelta kantilta. Joillekin se tuntui olevan luonteeseen sidottu ominaisuus, kun taas toisille väistämätön asia, johon oli tottuminen. Seuraavassa 84 -vuotiaan haastateltavan tämänsuuntainen kommentti yksinäisyydestä.

Esimerkki 8:

*”minä olen erakkoluonne vaikka minä näin tulen hyvin toimeen
mutta minä olen etupäässä erakkoluonne
minä en menis enää nyt vanhempana oikeen mihkään kyläänkään
mutta meillä sais kyllä käydä
minä aina sanon et tule käymää
ei tarvita mitään syytä kun tulee juttelemaan.” (HM2)*

Toiset ihmiset kaipaavat yksinoloa ja omasta halusta elävät yksin. Csikszentmihalyi (1990) kuvaa esimerkkinä amerikkalaista Dorothy -nimistä naista, joka miehensä kuoltua ja lasten aikuistuttua muutti erakoksi erämaahan. Dorothy personalisoi ympäristöään epätavallisen paljon erilaisin esinein ja kyltein. Tämä ”roina” oli Dorothy maun jatketta luoden hänelle tutun ympäristön, missä ajatukset voivat levätä. Dorothy jäsensi myös aikaa pitämällä jokaisena vuodenväpäivänä tarkat rutiinit eri arkipäiväisille toiminnoilleen, jotka kykeni suorittamaan. Rutiinit, jotka hän loi itselleen, vaativat häntä koko ajan keskittämään tietoisuutensa tehtäviin. Näin elämästä tuli jatkuvaa elämän huippuhetkien flow-kokemusta. (Csikszentmihalyi 1990, 173-175.) Tässä näen yhtymäkohdan ITE -taiteilijoihin, jotka juuri kyseisellä tavalla usein personalisoivat ympäristöään ja karkoittavat yksinäisyyttään nauttien kaikesta ympärillä olevasta. Seuraava haastateltava kuvaa, miten taide joissakin tapauksissa kaipaa yksinäisyyttä.

Esimerkki 9:

*”tää yksintekeminen on ihan siis välttämätöntä
jos olis täällä joku kaveri se olis koko ajan sellasta
et mun ajatukset olis muualla kun siinä mitä mä teen
mä tartten yksinäisyyttä” (HM5)*

Taide-elämyksessä voimme kohdata yksinäisyyden ikään kuin turvalliselta etäisyydeltä ja tutkia omaa yksinäisyyden tunnetta suhteessa yhteiskunnan yhteisiin tuntoihin. Yrjö Hirn (1914) katsoo, ettei taidetta voi erottaa arkipäiväisyydestä. Estetiikan osana kaipaamme tunnetiloja, joissa on arvokkuutta, ylevyyttä, traagisuutta tai koomisuutta. Hirnin mukaan

kauneus herättää ihmisessä puhtaan ja täyteläisen mielihyvän ja tietoisuus sen vastakohdasta voi siten unohtua. Siinä hetkessä on mahdollista unohtaa elämän vaikeuksia.

Fyysinen toimintakyky yhdessä psykososiaalisen toimintakyvyn kanssa on lähes suoraan verrannollinen iäkkään ihmisen mahdollisuuksiin selvitä omatoimisesti omassa kodissaan. Itsenäinen liikkumiskyky ja fyysinen toimintakyky kokonaisuudessaan ovat tärkeitä elämänlaatua määrittävät tekijä ja niissä ilmenevät vaikeudet ovat keskeinen riskitekijä laitoshoidon joutumiselle. (Ruoppila & Suutama 2003, 174-175.) Seuraavassa 75 -vuotias haastateltava kuvailee taiteenteon merkitystä fyysisen toimintakyvyn ylläpitäjänä.

Esimerkki 10:

*” ja näitähän mä teen käsieni takia
mä tartten liikettä ja mä en oo koskaan pystyny sisäjumppaan
mä tuun niin pahalle tuulelle jos mä meen vaikka kuntosalille
tai muualle että mulla ei tuu mistään mitään” (HM5)*

On ihmiskohtaloita, joissa vaikea fyysinen sairaus on kasvattanut ihmisen sellaiseen henkiseen suuruuteen, että oman kehon puuttuva terveyskin on suhteellisen merkityksetön elämän itsensä saaman arvon rinnalla. Tämä osoittaa, että ihmisen henkisen kehityksen taso on ratkaisevan tärkeä olemassaolon suotuisalle kokonaisuudelle. Henkistä tasoa voidaan arvottaa uudella tavalla. Rajoitukset, puutteet, vajavuudet ja muut kehon negatiiviset asiantilat voi kokea vähäpätöiseksi sen rinnalla, mitä myönteistä korkeampien asioiden suosiminen tuottaa. (Rauhala 2005, 121.)

Toimintakyvyn ulottuvuudessa kyse on monin tavoin voimaantumisesta (*empowerment*). Oman voiman kasvu voi tapahtua osallistumalla kulttuuritoimintaan. Se vahvistaa elämänhallintaa ja kykyä selviytyä. Näin hyvinvointi kasvaa olemassa olevista resursseista lähtöisin taiteen ja kulttuuritoiminnan keinoin. (mm. Liikanen 2004, 15; Sava & Vesänen-Laukkanen 2000, 68-70.)

6.2 Esteettinen ulottuvuus

Asialla voidaan sanoa olevan esteettistä arvoa, jos sen sisäisiin ominaisuuksiin kohdistuva huomio ja pohdinta vaikuttavat myönteisesti aiheuttaen laajasti mielihyvää (Eaton 1994, 174). Esteettinen arvo on asian tai tapahtuman arvo, joka johtuu sen kyvystä aiheuttaa tekijälleen tai

kokijalleen hyvää oloa. Ei ainoastaan taide, vaan koko ihmisen elämä voidaan nähdä esteettisin silmin. Estetiikan ja taiteen lisäksi kaipaamme tunnetiloja, joissa voi olla arvokkuutta, traagisuutta, ylevyyttä tai koomisuutta. Kauneus herättää meissä erittäin puhtaan ja täyteläisen tunteen, joka auttaa meitä hetkeksi unohtamaan elämän vaikeudet. (Blomqvist 2004, 32-33)

Ikäihmisten kannalta tutkimustulosten kolmas osa-alue, esteettinen ulottuvuus, vaatii ymmärrystä siitä arjen kulttuurista, joka on seurannut heitä elämän varrella. Millaiset ovat olleet heidän elämänsä materialistiset arvot, luonto, mahdollisuudet ajan käyttöön ja esimerkiksi mies- ja naiskulttuurit. Taiteen avulla voimme kehittää esteettistä ja eettistä herkkyyttämme, jotta olisimme vastaanottavaisia kauniille, hyvälle ja totuudelle (Blomqvist 2004, 36).

Kauneus merkitsi omien sanojen mukaan usealle haastateltavalle todella paljon taiteen tekemisessä ja ylipäätään elämässä. Tutkimuksen taustaymmärrys on, että ihmisen perustarpeisiin kuuluvat esteettiset tarpeet mukaan lukien ns. kauneuden kaipuu. Mikä sitten on kaunista? Yrjö Hirn (1914) on pohtinut kauneuden olemusta monin muodoin ja todennut termin olevan vaikeasti määriteltävä. Ei ainoastaan taide vaan luonto ja koko elämä voidaan nähdä esteettisin silmin. Kaipaamme tunnetiloja, joissa on arvokkuutta, ylevyyttä, traagisuutta ja koomisuutta. Traagisuus on tavallaan kaunista ja sen myötä syntyy ylevyyttä ja arvokkuutta. Taiteen traagisuus on Hirnin mukaan universaali ilmiö, joka yhdistää eri kulttuureja. (Hirn 1914, 190-218.)

Tutkimuksen lähtökohta on subjektiivinen ja esiin nousee haastateltavana olleiden harrastajataiteilijoiden omia näkemyksiä ”esteettisestä”. Koska haastateltavat ovat iäkkäitä ihmisiä, nousee esiin kysymys iän vaikutuksesta esteettisen kokemiseen. Seuraava esimerkki vakuuttaa, että vanhemmalla iällä esteettinen kokeminen oli suorastaan vahvistunut.

Esimerkki 11:

*”Totta kai kauneudel on suuri merkitys
mitä vanhemmaks on tullut niin sitä enemmän se vaikuttaa
sen hassummaks on tullu. Ihan totta.
Et ennen ei ollut pukemisen kanssakaan niin väliä et mitä on,
mut kyl nyt täytyy sit pukee oikeen”*(HN11)

Kauneuden ja taiteen välillä ei ole välttämätöntä sidosta sellaisenaan, vaikka kauneus taiteen päämääränä usein esiintyykin. Kaikki taide ei onnistu olemaan kaunista, eikä sitä aina missään tavanomaisessa muodossa tavoittelekaan. Kauneus ja taide kytkeytyvät vaikeasti eriteltävällä tavalla yhteen saaden kolmioonsa vielä sanan taito. Taito auttaa tavoitteen saavuttamisessa, mutta ei ole päämäärä sinänsä vaan välinearvoinen. Taitoon liittyy harkintakyky, tilannearvio, osaaminen sekä työvälineiden valitseminen ja niiden käytön hallinta. (Sepänmaa 2003, 12.)

Lähes kaikissa haastatteluissa nousi esille esteettisiä alueita tavalla tai toisella, usein kauneuden -käsitteen kautta. Seuraavassa kahdessa esimerkissä haastateltava mieshenkilö kuvaa kauneuden ja rumuuden käsitteitä taiteen luomisessaan.

Esimerkki 12:

” Kun on semmonen silmä joka hakee joka asiasta jotakin semmosta niinku mä sanon sitä kauneudeksi, ei se välttämättä – se voi olla rumuuttakin. Mä tein yhteen aikaan semmosia rumankauniita ihmisiä siis rumia ihmisiä jotka ei periaatteessa oo rumia vaan elämä on tehny uurteita mut mä sanon niitä rumankauniiksi että sellasista halusin piirtää.” (HM5)

Esimerkki 13:

”Kyllä rumaakin on sitten ei takapihat ja sellaset välttämättä oo rumia se voi sopia tauluihin valtavan hyvin tänäpäivänä se mikä on rumaa on tuo mitä tapahtuu maailmalla kaikki nää pommit ja kaikki se jälki on niin rumaa et sitä ei voi kuvata niiku taiteessa se on niin rumaa ja se on juuri sen takia et ihmisellä on ne rumat ajatukset ni se tekee rumaksi. Mut kyl mä jos otan vaik kiven käteeni ni siitä mä haen et mitä kauneusarvoja siinä on.” (HM5)

Haastatteluissa tuli ilmi halu toimia esteettisesti miellyttävien asioiden parissa. Seuraavan haastateltavan kertomus: osoittaa, että kauneuden halu ei ole kadonnut 82 -vuotiaana.

Esimerkki 14:

”ni kuinka mä oon nauttinu siitä ja miettiny että tää punanen ja tää punanen ei sovi keskenään... ja se että kuinka ne suunnittelee että joku punanen ei sovikkaan jonkun värin kanssa yhteen” (HN1)

Cohen katsoo luovaa ilmaisua leimaavan halu saada aikaan pysyviä muutoksia silloin, kun luovuuden elämänkaareissa ns. uusintavaihe on meneillään. Muutokset voivat tapahtua pienimuotoisesti henkilökohtaisella tasolla. Ne voivat olla myös laajoja yhteiskunnallisella tasolla tapahtuvia muutoksia. Halu nauttia omista aikaansaannoksista näkyy tässä elämänvaiheessa rohkeutena toteuttaa omimmat ajatukset. (Cohen 2000, 79 -83.)

Myös Eaton (1994) on pohtinut kauneuden ja esteettisen määrittelyä kokien sen problemaattisena. Ihmiset väittävät joskus itsevarmasti, että jokin esine on kaunis, mutta joutuvat hämmennyksiin yrittäessään selittää mitä he sillä tarkoittavat. Ei ihme, että määritelmä ”kauneus on katsojan silmissä” on saanut ansaittua jalansijaa yleisessä käsityksessä kauneudesta. (Eaton 1994, 10-11.) En tutkimuksessani takertunut termien yhteen ainoaan määrittelyyn ja sen vaikeuteen. On todettava, että esteettiset arvot ja esteettisten tarpeiden tyydyttyminen, sanottakoon sitä ikäihmisten käyttämällä sanaparilla ”kauneuden kaipuu”, nousivat keskeiselle sijalle taideharrastajien omalle työskentelylle antamille merkityksille.

6.3 Historiallinen ulottuvuus

Haastateltavat kuvasivat merkittäviä historiallisen aikajanan ja jatkuvuuden kokemuksia. He halusivat omilla teoksillaan ja kannanotoillaan olla vaikuttamassa *perinteen siirtymiseen tuleville polville*. He toivoivat voivansa olla vaikuttamassa tämän päivän elämänmenon tallentumiseksi historiaan tulevien sukupolvien käyttöön. Pirkko Routasalo (2004, 31-42) on selvittänyt ikääntyneiden arjen kulttuuria ja sen siirtymistä nuoremmille sukupolville. Jokainen ikäihminen on elänyt oman elämänsä ainutkertaisena kytkeytyneenä suvun, ympäristön, maan ja maailman tapahtumiin. Sen kautta voi löytää niitä kiinnekohtia, jotka kytkevät yhteen tämän päivän ja menneen.

Haastattelutekstejä lukiessani tunsin, että voidakseni ymmärtää niiden sisältämiä ajatuksia, on tutustuttava sen ajan arjen kulttuuriin. Käytin tulkintani tukena myös niitä lukuisia muistiini tallentuneita tarinoita ja kokemuksia, mitä työssäni ja liikkuessani vanhusten parissa olin kuullut. Routasalo patistaa (2004, 39) siirtymään ajassa esimerkiksi 1920-luvulle ja kuvittelemaan millaista oli tuon ajan arjen kulttuuri kodin, ympäristön, ystäväpiirin tai käden taitojen suhteen. Mitä lapset leikkivät, mitä lauluja laulettiin, mitä syötiin, miten nukuttiin ja

peseydyttiin. Mitä tarkoitti säästäminen, vapaa-aika tai liikkuminen paikasta toiseen tuon ajan yhteiskunnassa. Meidän tehtävämme on sovittaa yhteen eri keinoin kerätyt tiedot eletystä historiasta ymmärtääksemme syvällisesti ikäihmisten arvoja, asenteita ja kokemuksia.

Historialliseen ulottuvuuteen sijoittui myös joidenkin haastateltavien ilmaisemat tarpeet tuoda mielipiteet esiin ”tämän päivän maailman menosta verrattuna entiseen aikaan”. Kuvien kautta koettiin mahdolliseksi liittää omat *kannanotot ja poikkeavat näkemykset* tämän päivän elämänmenoon. Kannanotoissa ja mielipideilmaisuuksissa käytettiin keinoina myös huumoria ja itseironiaa. Erityisesti ITE -taiteessa tämä seikka tulee esiin. Monet ITE -taiteilijat ovat kuvanneet tuntojaan teoksin, jotka lopulta ovat runsaudellaan ja sanomallaan täyttäneet lähes koko elämän. Haastateltava 82 -vuotias nainen ei hyväksy rakennusten purkamista omalta kotiseudultaan, ja kokee oman taiteen tekemisen merkityksen voimakkaasti olemassa olevaa puolustavana.

Esimerkki 15:

*” mä koin tätä kirkonkylän elämää että kaikki kaunis ja vanha puretaan
ni tää on sitten niinku sellanen protestiki että sillon ennen ja niinko nyt
se mikä on oikeen niinko et silmä lepää ni se puretaan
joo et parkkipaikan takia...
...saa vähän purkaa siinäkin ittees vanha ihminen
että mä tein kuvaa siitä minkälainen se on nyt minun aikani
aika järkyttävä muutos, siel on pelkkii laatikoita että luulis että kuorma-autot
on ajanu huolimattomasti ja aina on yks laatikko tippunu kuormasta
kattoo tonn tai keskittyy tänne toiseen päähän
niin eihän ne hurraata saa kyllä ne rakennukset kauneudellaan”(HN1)*

Ihminen kokee Cohenin mukaan luovuusteorian yhteenvedovaiheessa halun löytää elämälleen syvempi merkitys, sekä säilyttää ja siirtää omaa kulttuuriperintöä muille ja aikajanalla eteenpäin. (Cohen 2000, 78 -82.) Taiteen avulla on kautta aikojen siirretty tietoutta kunkin ajan kulttuurista tuleville sukupolville. Tämä on saattanut tapahtua tiedostamattomasti. Taiteen avulla monet taiteilijat pyrkivät siirtämään viestejä tästä ajasta tulevien polvien käyttöön ja siten tulemaan tavallaan näkyviksi. Tästä ovat esimerkkeinä nykykansantaide ja ITE -taiteilijat. Sinikka Vakimo (2004) esittää, että taideteoksen konkreettisuudella, näkyvyydellä ja materiaalisuudella on oma merkityksensä ITE -taiteessa. Lisäksi niiden ajatellaan säilyvän toisin kuin henkiset tuotteet. Vakimo vetää selvän yhteyden ITE –taiteen ja historia-aspektin välille. Erityisesti kansantaiteilijan töissä voidaan havaita ääniä tai kannanottoja olemassa olevaan. Niissä on usein jonkinlainen sanoma yhdistämässä katsojaa ja

kokijaa menneeseen kulttuuriin. Luovasta toiminnasta kumpuavat teokset voi nähdä keinoksi tuottaa itsensä maailmaan toisten joukkoon ja osaksi meitä ihmisiä. Taideteoksen konkreettisuudella ja materiaalisuudella, sekä erilaisella säilyvyydellä verrattuna henkisiin tuotteisiin on merkityksensä luovassa prosessissa. Teosten avulla voidaan ikään kuin tulla näkyväksi. Tämä on erityisen mahdollista vanhusväestön kohdalla, joiden kohdalla on kenties tapahtunut siirtymistä syrjään tutuilta ja vakiintuneilta sosiaalisilta areenoilta kodin piiriin ja sosiaaliseen näkymättömyyteen. (Vakimo 2004, 63.)

Taide-elämäyksestä kulttuurisen identiteetin vahvistajana puhuu myös Blomqvist (1994). Hän korostaa sen kykyä ylläpitää tunnetta kuulumisesta omaan kulttuuriin. Taide ylläpitää myös ihanteiden, unien ja muistojen maailmaa. Taiteen iätön tehtävä on vahvistaa tuntemustamme siitä, että olemme olemassa. Ei ainoastaan tässä ja nyt, vaan ennen kaikkea osana ajan ja perinteen jatkumoa. Ymmärryksemme menneestä jäsenyyttä mitä suurimmissa määrin taiteen avulla. (Blomqvist 2004, 27.)

Itse liittäisin historialliseen ulottuvuuteen myös muistelun, ja sillä on kaikessa terapeuttisuudessaan myös toimintakykyä edistävä merkitys. Itse näen yhtenä kuvaavana esimerkkinä tästä luovuuden vaiheesta vanhuksen, joka haluaa viimeinkin koota muodossa tai toisessa muistelmat omasta elämästään. Kuva voi toimia ovena menneeseen. Taidemateriaalit saattavat mahdollistaa pääsyn kadonneeseen hetkeen. Yleensä muisteleminen ja oman elämäkerran läpikäyminen koetaan rakentavaksi ja se on ikään kuin jonkin asian loppuunsaattamista. Muisteleminen voi olla myös jotain paljastavaa, ja siten se toimii asian loppuunsaattamisena tultuaan vihdoinkin sanotuksi. (ks. Sava & Vesanen –Laukkanen 2000, 64-66.) Seuraavassa esimerkissä haastateltava uppoutuu haastattelua tehdessämme muisteleamiseen, kun hänen katsellessaan teostaan se herättää ajatuksia menneestä ajasta.

Esimerkki 16:

*”Kaikki on vielä semmosta kivaa ja lehmän kantturat kulki tuolla
ja minäkin kivellä istuin monta tuntia kun mul oli koira mukana
ja tuli niitä kantturoita siihen kiven ympärille
ja ne ei laskenu meitä pois
emäntä tuli ku ne lehmät ei tuu ollenkaan kotiin
minä sanoin että mäkin oon jo toista tuntia istunu tässä.” (HN1)*

6.4 Taloudellinen ulottuvuus

Tutkimuksessa haastateltavien kerronnoista nousi esiin myös taideharrastuksen taloudelliset merkitykset. Kierrellessäni koteja haastatteluja tehdessäni olin miettinyt, mitä taidemateriaali on ylipäättään maksanut, paljon vai vähän. Toisaalta voitaisiin ajatella asiaa niinkin, että taidetta voi tehdä myös ansiomielessä. Onko taideharrastuksesta ollut haastateltaville taloudellista hyötyä? Jonkin verran aiheen käsittelyyn saattaa vaikuttaa asian arkaluonteisuus. Rahasta, köyhyydestä tai rikkaudesta puhuminen ei ole välttämättä ikäihmiselle helppoa. Kovin paljon tätä taloudellista ulottuvuutta taideharrastuksessa ei ole tutkittu. Tuija Saresma (2002, 109-113) esittää asiaa selvitellessä, miten monin tavoin taide ja talous liittyvät yhteen. Harrastajataiteilijat ovat joutuneet kokemaan monenlaisia vaikeuksia taiteen tiellä, eikä ole lainkaan harvinaista, että rahakysymykset tulevat siinä esiin. Helena Sederholmin (2002) esittämän yksinkertaistetun, taiteen taloudellista hyötyä koskevan määrittelyn mukaan nykykansantaiteilijat eivät tee taidetta taidemaailman toimijoita miellyttääkseen ja taiteelliselta näyttääkseen. He eivät tee teoksia yleensä myyntiin vaan ilmaistakseen ideoitaan. (Sederholm 2002, 35.) Oma huomioni on, että jos töitä myydäänkin, tarjotaan niitä halvalla tai suorastaan ilmaiseksi niitä ihaileville, ikään kuin kiitokseksi kiinnostumisesta.

Oman taideharrastuksen ja syntyvien teosten koettiin toisaalta tuovan säästöä ja helpotusta esimerkiksi lahjapulmiin, mutta toisaalta taidemateriaalin kalleuskin huolestutti. Seuraavassa kahdessa haastattelutekstissä käy ilmi, että toisaalta on hyvä kun raha menee tärkeään asiaan, taiteeseen, eikä esimerkiksi läheisiin pubeihin kuten monella ikäihmisellä.

Esimerkki 17:

*”Hän (vaimo) sanoo suoraan että ei se käy toi
mutta on vähitellen tullu sitten siltaval
että olen saanut vapaasti ostaa (taidetarvikkeita)
vetoan aina siihen että kun minä en käy kuppiloissa
sinne menis paljon rahaa.”(HM2)*

Esimerkki 18:

*” Meikäläisen ikäset tuolla taajamassa
tuonnehan ne pubiin menee istuun ja ryystään sitä kaljoo
sehän se on se tämän päivän harrastus
minä aina toivoin sitä että kyllähän mulla eläkepäivinä on aikaa tähän.” (HM6)*

Seuraavassa haastateltava kertoo taideharrastuksen taloudellisesta hyödystä.

Esimerkki 19:

*”Se on oikeen hyvä
ei tarvitse kaupoista haeskella niitä lahjoja kaikille tutuille,
synttär juhliin, sukulaisille, lapsille ja kaikille...
...kaikki tykkää niistä ja ottaa ilomielillä vastaan niitä
se on hyvä harrastus, ei oo huono kun siitä on hyötyä,
siis rahallistakin hyötyä.” (HN8)*

Harrastajataiteilija ei useinkaan ajattele töitään myyntiin, kuten seuraava rouva kertoo.

Esimerkki 20:

*”Etupäässähan ne on kaikki meidän nuorisolle
ja kaikille tämmösille ympärillä oleville sukulaisille
Ja joskus olen tehnyt itselleni,
ja myöskin olen nimennyt niinku miehelleni semmosia suuria töitä
Yleensä sisarien tytöille, molempien sisarien tytöille,
mieheni sisaren tytölle ja minun sisarentytöille
Ja miniöille ja lastenlapsia ajatellen olen tehnyt paljonkin.” (HN3)*

Joku haastateltavista kuvasi myös sitä, kun joku jotain välttämättä halusi teoksista maksaa ja kaupat tehtiin.

Esimerkki 21:

*”Ja jostain ne oli tän osoitteenkin saannu
ja ne videoi noita minun käsitöitä monta tuntia ja tekemistä
ja aika mukavasti ne korvasi oikeen
kun ne kysy hintoo niin minä sanoin et en minä ole näitä miettiny
Anna jos jottain kymppiä...
aika tyytyväinen oli se ja makso sitten kunnolla.” (HM6)*

6.5 Autoteelinen ulottuvuus

Haastatteluissa tuli selkeästi esiin luovan toiminnan tekijöilleen tarjoamat lähes yliluonnollisen vahvat nautinnon hetket. Useat haastateltavat kuvasivat hetkiä, jolloin saa olla oma itsensä ja kyvyt ovat täydessä käytössä. Tässä on selkeästi kyse muusta kuin siitä, miltä syntyvät taideteokset näyttävät tai mihin ne ajan saatossa joutuvat. Kyseessä on tekijän näkökulma. Taiteen arvossa voi nähdä jotain omaa hyvyyttä, jonka takia tavoittelemme sitä ilman, että se on valjastettu jonkin muun päämäärän välineeksi (Dissanayake 1995).

Nimesin tähän alueeseen liittyvät merkityskokemukset kuuluviksi autoteeliseen ulottuvuuteen, jossa taiteella on erityinen itseisarvo ”tässä ja nyt” -kokemuksena. Se on päämäärä sellaisenaan. Termi *autoteelinen* tarkoittaa toimintaa, joka on itsessään riittävä, eikä sitä tehdä jonkun tulevan hyödyn odotuksessa (Csikszentmihalyi 1990, 67). Termiä autoteelinen käytetään myös esteetiikassa kuvaamaan esteettisen kokemuksen luonnetta. Jo Yrjö Hirn (1914) käsittelee teoreettisessa pohdinnassaan taideteoksia autoteelisen toiminnan tuloksina. Hänen termiin autoteelinen suomennoksensa on ”itsetarkoituksellinen”. Hän pohtii miten taide ja taiteellinen luomistyö on voinut syntyä ja kehittyä elämässä, missä taistelu olemassaolosta on tiukka ja jättää vain vähän tilaa ”hyödyttömille” harrastuksille. Ihmiset ovat kautta aikojen pitäneet arvossa toimintaa joka ei tarjoa varsinaista hyötyä. (Hirn 1914, 32-37.) Yhdyn Hirnin pohdintaan kysymällä, mikä saa ihmisen nauttimaan sellaisista elämän- ja luonnonilmiöistä, joilla ei tuntuisi olevan juurikaan merkitystä käytännön elämän kannalta.

Tässä tutkimuksessa osa haastateltavista nimesi kaikkein tärkeimmäksi taiteen tekemisessään syvällisen läsnäolon ja nautinnollisen ajankulun hetket. Tämän tutkimuksen haastatteluissa tuli ilmi useita kohtia, joissa kuvataan haasteiden oikean mitoituksen merkittävyyttä. *Haasteen ja taidon välinen tasapaino* on Csikszentmihalyin (1990) mukaan autoteelisen flow-kokemuksen vahva edellytys. Ihminen kokee nautintoa, jos taidot ja valmiudet kasvavat asteittain ja ovat tasapainossa henkilön kykyjen kanssa ja haasteet ovat oikean kokoisia (Csikszentmihalyi 1990, 49-53) Haasteen ja taidon välistä suhdetta kuvasivat seuraavat kaksi haastateltavaa.

Esimerkki 22:

*” Se täytyy olla semmonen oman kokonen se työ.
En minä isoja urakoit ota, mä en jaksa sit niitä tehdä kaikkia.
Kyllähän se valmiiks tarttis tulla kun sen kerta alkaa.
Täs täytyy olla semmonen et se tulee äkkiä, pian valmiiksi.
Sitten se jää mieltä painamaan jollei se tu valmiiksi.” (HN10)*

Esimerkki 23:

*”Sen kun oppii niin etukätteen suunnilleen silmissään näkkee
miten se kääntyy tuosta ja ei tarvi mieltii.
Sitä mukkaa kun homma valmistuu,
niin tulee niinku entistä selvemmäks, että näinhän tämä kuuluu olla.” (HM6)*

Taiteen tekeminen vaatii keskittymistä. Samalla voi unohtaa mielestä muita hetkeen kuulumattomia asioita. Keskittymistä ja eläytymistä tehtävään ja sen tuomaa nautintoa on kuvannut osuvasti myös Hohenthal -Antin (2006, 147-150). Hänen tutkittavansa löysivät luovasta taiteellisesta toiminnasta täydellisen läsnäolon, vahvan elämisen ja totuudellisuuden synnyttämää ekstaattista kokemusta.

Tarkkaavaisuus määrää sen, mitä tietoisuuteen pääsee. Tarkkaavaisuutta tarvitaan sellaisiin aivotoimintoihin kuten ajatteluun, muistamiseen, tunteisiin ja päätöksentekoon. Siksi tarkkaavaisuus on hyödyllistä nähdä psyykkisenä energiana. Tarkkaavaisuus on energian kaltaista siksi, että ilman sitä ei mikään työ tule tehdyksi. Kun taas teemme jotain, tarkkaavaisuus hajoaa. Muistot, tunteet ja ajatukset muotoutuvat kaikki sen perusteella, miten käytämme tätä energiaa. Jotkut oppivat käyttämään tätä resurssia tehokkaasti. Kun ihminen hallitsee tietoisuutensa, hän pystyy tarvittaessa keskittämään tarkkaavaisuutensa ja olemaan piittaamatta häiriötekijöistä. Hän pystyy keskittymään niin kauan kuin päämäärän saavuttamiseksi on tarpeen. Siten hän voi iloita jokapäiväisestä elämästä. (Csikszentmihalyi 1990, 30-33.) Keskittymisen tuomia voimavaroja kuvaa seuraavassa 70-vuotias mieshaastateltava.

Esimerkki 24:

*”Jos kaikki sen kertois niin se olis aikamoinen tarina.
Se on tuota kun tulee joku semmonen vaikee asia mistä pitäis päästä yli,
niin tuota kun rupee maalaamaan niin se unohtuu.
Ja siinä oikeestaan samalla kun unohtaa niin keksii ulospääsyn.” (HM5)*

Myös harrastajataiteilija kaipaa palautetta töistään. Palautteen merkitys on korvaamaton motivaatiolle. Csikszentmihalyi (1990, 54-57) viittaa siihen, että palautteella on merkitystä suhteessa toiminnan haasteellisuuteen ja päämäärään. Palautteen ja kannustamisen merkitys tulee esiin seuraavan haastateltavan kuvaamana.

Esimerkki 25:

*” Siinä joku piipahti kattomassa ja sano et voi miten nättejä,
miten joku tommosii voi tehdä.
Silloin minä ensimmäisen kerran kuulin jotta ne on nättejä,
sain kimmokkeen ja aloin enemmän näprätä näitä.” (HM6)*

Haastatteleman eläkeläiset kuvasivat monin kohdin taiteenteossa itsensä unohtamisen ja ajantajun katoamisen nautinnollisia hetkiä. Seuraavassa esimerkissä tulee ilmi, miten 81-vuotias nainen kuvasi ihmetystään ajantajun katoamisesta tekemisen hetkellä.

Esimerkki 26:

”Monta kertaa mä piristyn siit silleen, et mä en sit huomaakkaa kun se aika kuluu, et kas kahviaika menikii jo ohitte.” (HN11)

84-vuotias mieshaastateltava vertasi taiteen tekemistä seikkailukirjaan, jonka parissa ajankulun tunne katoaa.

Esimerkki 27:

”Se on minulle ihan niinkun minä lukisin jotain seikkailukirjaa, että minä en huomaa ajan kulua. Vaimo aina sanoo, et eiköhän olis tältä päivältä jo.” (HM2)

Yksi selitys siihen, miksi ihmiset jatkavat asioiden tekemistä niiden itsensä takia, on riippuvuus, joka kehossa syntyy. Toiminta vapauttaa endorfiineja, jotka lähettävät ärsykeitä aivojen mielihyvakeskuksiin. Tämän teorian mukaan flow-kokemuksen sisäiset palkkiot voidaan pelkistää kemialliseen riippuvuuteen tietyistä ärsykeistä. Mutta flow-tilaa ei voida selittää pelkästään turvautumalla neurofysiologisiin selityksiin, vaan on otettava huomioon ihmisen tietoisuuden tila. Aivan yhtä usein se, mitä ajattelemme jostain asiasta, aiheuttaa muutoksia aivojen fysiologiassa. (Csikszentmihalyi 1993, 245.) Haastateltavat kuvasivat itse riippuvuutta taidetoimintaan, kuten 78-vuotias mies seuraavassa.

Esimerkki 28:

”Sitten huomas, että eihän tästä elämästä mitään ilmankaan tule, meinasin luovuttaa jo, kun minä olen vuosia ja vuosia jo puhunu et minä lopetan. Et sinä lopeta – kaikki sano et et sinä saa lopetettua, et sinä millään voi lopettaa.” (HM4)

Hieman problematisoiden hän jatkoi, että perhe ei aina varsinkaan taiteilun alkuaikoina jaksanut ymmärtää jatkuvaa työskentelyä. Taiteilu on hyvin asiaa kuvaava termi, joka nousi haastateltavan kertomasta esiin.

Esimerkki 29:

*”Minun perheeni ei oikein kukaan tähän yllytä,
kuitenkaan ei ne nyt enää niin vastaakaan ole,
mutta minä olin aina taidehommissa,
en joutanu syömäänkään.
Kävivät käskemässä montakin kertaa,
kun ei ollut kännykkäkään silloin vielä.” (HM4)*

Olen useasti kuullut jonkun kertovan olevansa ”riippuvainen” taiteen tekemisestään. Asia on sanottu pilke silmäkulmassa ja melko positiivisessa sävyssä. Tällä voidaan tarkoittaa sitä, että on hyvä että on riippuvuus hyvään asiaan, kun sitä osaa vain oikein hyödyntää.

Csikszentmihalyi (1990) esittää, että jokaisen on pyrittävä itse löytämään omat keinonsa rakentaakseen tyydyttävä ja mielekäs elämä. Psykologian keinoin voimme selvittää miten menneisyys tapahtumineen selittää tämänhetkistä käyttäytymistä. Usein irrationaalista käytöstä pidetään seurauksena lapsuuden tapahtumista. Csikszentmihalyin mukaan psykologia antaa meille myös muun vastauksen. Ihmisen on hyvä oppia kehittämään kykyä löytää iloa riippumatta siitä, millaista ulkoiset olosuhteet ovat. Toiminta on ihmisen itsensä kädessä ja se vaatii itsekuria sekä kestävyyttä. Ihmisen tulisi oppia tuottamaan myös itselleen palkkiota, eikä yksinomaan odottaa sosiaalisen ympäristön suomia ulkoisia palkkioita, Kokemuksen hallinnan oppiminen vaatii jyrkkää asennemuutosta suhteessa siihen, mikä on tärkeää ja mikä ei. (Csikszentmihalyi 1990, 16-20.) Esimerkkinä ulkoisten palkkioiden ja vaatimusten olemassaolosta on seuraavassa esimerkissä haastateltavana olleen mieshenkilön toteamus läheisen ihmisen osuudesta työskentelylle.

Esimerkki 30:

*”Vaimolle kun porsas on lempielukka,
en saanut ihan yhtä hyvin niitä (porsaita) sijoitettua tauluun
mut kohtuudel ne on siinä,
tota tein kolme kertaa tota saunaa, eikä se vieläkkää oo vaimon mieleen...
vaimo on kyllä ollu hyvänä tukena.
Eihän se kävis jos toinen huushollissa sanois ettei semmosii raha laiteta.
Tuki on tärkeä, ja hän on aina ollu, ja hän on kova neuvomaankin,
hän sanoo suoraan et ei se käy toi.” (HM2)*

Selviytyäkseen monimutkaisessa yhteiskunnassa yksilön täytyy joskus työskennellä myös

ulkoisten päämäärien hyväksi, eli toiminta on *eksoteelista* – vastakohtana autoteeliselle toiminnalle. Eksoteelinen toiminta on toimintaa, jotka tehdään yksinomaan ulkoisista syistä (Csikszentmihalyi 1990, 67). Tällöin vain siirtää itselleen tulevia välittömiä palkkioita tuonemmaksi. Csikszentmihalyin kannustamina voimme vapautua vähitellen yhteiskunnan lupaamista palkkioista, ja oppia korvaamaan ne palkkioilla, jotka ovat enemmän omassa vallassamme. Ei tarvitse luopua kaikista yhteiskunnan asettamista tavoitteista, vaan niiden lisäksi voimme kehittää itsellemme omia tavoitteita. Tärkein askel itsensä vapauttamiseen sosiaalisesta kontrollista on kyky oppia löytämään sellaisia omia palkkioita, joita kukin hetki tapahtumineen sisältää. Tärkeää on myös oppia nauttimaan jatkuvan kokemuksen virrasta. Ei tarvitse kamppailla erilaisten kaukana tulevaisuudessa olevien päämäärien saavuttamiseksi, eikä päättää jokaista päivää sanomalla, että kenties huomenna tapahtuu jotain hyvää. Sen sijaan, että kurkottaisimme ikuisesti vain kohti jotakin viekoittelevaa palkintoa joka pakenee, alammekin korjata satoa. (Csikszentmihalyi 1990, 18-20.)

7 KOKOAVAA TARKASTELUA

Tutkimuksessa keskeisellä sijalla on ollut tutkittavien eläkeikäisten ihmisten ääni kun he kuvasivat taidetoiminnan merkityksiä itselleen. Tutkimustyössä lähdin liikkeelle ihmiskäsityksestä, jossa jokainen ihminen nähdään arvokkaana, omista asioistaan kiinnostuneena ja niistä päättävänä yksilönä. Ihminen on kiinnostunut omasta terveydestään, hyvinvoinnistaan ja toimintakykyensä vaikuttavista seikoista. Ihmisellä on myös kaipaus kokemuksellisuuteen. Tähän liittyy kunkin oma elämäntilanne, ympäröivä maailma, ja yhtäläillä historia kuin tämä hetki. Tutkimuksessa tarkastelin luovuuden, taiteen ja kulttuurin näkökulmasta eläkeikäistä ihmistä kokonaisuutena. Tarkoitus oli nostaa esiin seikkoja, jotka taiteen luomisessa olivat ikäihmistä motivoimassa ja kannustamassa toimintaan.

Tutkimusalue on tärkeä ja ajankohtainen jo vanhusten suuren määrän vuoksi, sillä yhteiskunnan on valmistauduttava kohtaamaan tulevaisuuden ikääntyneet ihmiset ja aktiivisen vanhenemisen tuomat haasteet. Nykypäivän vanhukset elävät pitkään, vanhenevat entistä aktiivisempina ja omista asioistaan kiinnostuneempina kansalaisina, jolloin myös taiteen merkitykset tekijälleen näyttäytyvät tiedostetumpina kuin ennen. Taiteen luominen ei ole sattuman sanelemaa salaperäistä puuhastelua, vaan sen merkitykset voidaan nähdä jo ennalta oman terveyden ja hyvän elämän rakennusaineina. Vanhusten hoitoon suunnattujen resurssien rajallisuus pakottaa miettimään uusia keinoja tukea ikäihmisten terveenä vanhenemista.

Tutkimuksessa käytin teemahaastatteluja, joiden antia peilasoin teoreettiseen taustatietoon ja omiin kokemuksiini. Kysyin millaisia merkityksiä omissa kodeissaan aktiivisesti taidetta harrastavat eläkeikäiset ihmiset antoivat omalle työskentelylleen. Teemahaastattelut osoittautuivat onnistuneeksi valinnaksi tähän tutkimukseen. Koin, että niistä koottu tieto oli aitoa ja monipuolisuudessaan rikasta. Tutkimusjoukon koosta olin itse tutkimuksen kuluessa montaa mieltä. Yhdentoistakin eläkeikäisen ihmisen haastattelutekstien litterointi ja analyysi olivat työläitä. Varsinkin kun tutkijan etiikkani vaati paneutumaan jokaisen haastateltavan tilanteeseen kunnolla. Toisaalta kun mietin asian laajuutta, tuntuu että haastateltavia olisi pitänyt olla enemmän. Jos olisin käyttänyt haastatteluihin tai litterointiin apu työvoimaa, olisi joukko suurentunut, mutta uskoakseni tulokset olisivat samansuuntaisia. Koin tärkeäksi olla itse haastattelijana, jolloin pystyin tekemään tilanteesta myös omia havaintoja. Haastatteluaineisto koottiin luottamuksellisissa olosuhteissa ja kaikki osapuolet tuntuivat suhtautuvan asiaan vakavasti.

Tutkimuksen tuloksina kartoitetut taiteen merkityskokemukset liittyivät viiteen teemaan, jotka nimesin ulottuvuuksiksi. Ulottuvuuskategorioiden annoin tukea ja sivuta toisiaan tai mennä päällekkäin. Tarkoitus ei ollut muodostaa keinotekoista tarkoin rajattua luokittelua. Teemoittelun avulla nostin esiin selkeimmin erottuvat merkityskokemukset aihepiireittäin. Teemojen asettamista helpotti vastausten yhdenmukaisuus. Monet aihealueet nousivat esiin useissa haastattelupuheenvuoroissa samantyyppisinä.

Toimintakyvyn ulottuvuus oli laaja ja merkityksellinen teema-alue. Siihen sisällytin sekä fyysisen että psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn tarkastelun. *Esteettinen ulottuvuus* liittyi monilta osin edelliseen, mutta se esiintyi myös itsenäisenä liittyen kokemuksellisuuteen. Kokemuksellisuuteen liittyy myös *autoteelinen ulottuvuus*, jota tutkimuksessa valotin Mihaly Csikszentmihalyin flow-teoriaan peilaten. Haastatteluissa *historiallinen ulottuvuus* näyttäytyi erityisen moniulotteisena. Haastateltavat kertoivat voimakkain sanoin, millainen maailma on nyt raakuuksineen suhteessa menneeseen. Kävi ilmi, että kuvat olivat heille ainoa keino ilmaista mielipiteensä ja tulla ikään kuin näkyviksi. Joskus taas kauneutta nostettiin esiin tietoisesti tasapainottamaan arkea. *Taloudellinen ulottuvuus* nousi tarkasteluun sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmasta. Aihealue osoittautui monille arkaluonteiseksi siitäkin huolimatta, että he itse olivat nostaneet sen esiin puheessaan. Lähes kaikissa haastatteluissa sivuttiin aihetta jollain tasolla. Taideharrastuksen taloudellinen arvo yhteiskunnalle valottui tämän tutkimuksen johdosta monin tavoin.

Kaikista koetuista vaikutuksista, jota taidetoiminta tekijälleen tarjoaa, voidaan vetää terveyttä edistävä johtopäätös. Näin myös terveydenhoidon kustannuksia säästyy. Ei ole vähäpätöistä, jos ikäihminen itse omalla toiminnallaan edesauttaa omaa voimaantumistaan, toimintakykyään ja elinvoimaansa. Taide toimii siten monin tavoin kuntouttavana elementtinä ihmisten elämässä. Itselleni vahva havainto oli, että taide toimi yhteisöllisenä siitä huolimatta, että tutkin yksin taidetta tekeviä eläkeikäisiä. Taide toi tullessaan yleisöä, keskustelua ja yhteistä hauskuutta tekijän ja katsojan välille. Se loitonsi yksinäisyyttä, toi sen uuteen valoon ja jopa toimi ystävänä. Ikäihmisten taiteeseen kannattaa panostaa ja taidetoiminnan mahdollisuuksia tulee edistää. Kun kulttuuriharrastuksen arvo nyt tiedostetaan, tulee ikäihmisiä ympäröivän maailman arvostus myös selkeästi osoittaa. Tutkimuksen tuloksena voin sanoa, että taide kantaa ja kannattaa!

Vaikka luovuutta on tutkittu paljon yleisenä ilmiönä, en erityisesti ikäihmisten luovuudesta löytänyt kovin paljon tutkimuksia. Työskennellessäni pitkään ikääntyneiden ihmisten taideryhmien ohjaajana olen nähnyt, että luovuus ei lopu iän myötä. En voinut yhtyä käsityksiin, joissa vanhuus nähdään luovuuden loppuna. Näyttää luovuuden loppumisesta myöhäisen iän vaikutuksesta ei ole edes aivotutkijoiden osoittamana. Gene D Cohenin luovuuden elämänkaariteoriaa käsittelin yhtenä positiivisena esimerkkinä luovuuden jatkumisesta ja yksilöllisestä vanhenemisestä. Luovuuden mahdollisuuksiin näyttivät vaikuttavan elämäntilanne, elinympäristö ja sosiaaliset suhteet ja ennen kaikkea muutokset niissä. Muutokset luovuuden kehityksessä eläkeiässä olivat omien tutkittavieni kohdalla usein positiivisia. Luovuudelle oli löytynyt vihdoinkin aikaa, karttuneet taidot saatiin käyttöön ja oma rohkeus oli kasvanut omien näkemysten toteuttamiseen. Taloudellinen tilanne oli myös lasten aikuistuttua antanut periksi taidemateriaalin hankintaan. Toimintakyvyn osalta omaa tilannetta katsottiin realistisesti. Jos oma terveys rajoitti vaikkapa työtapoja, osattiin niihin suhtautua kekseliäästi ja kompensoiden. Myös mahdollisuus muistelemiseen koettiin rikkaudeksi verrattuna nuorempien elämään. Muistoja hyödynnettiin osaavasti teosten aiheina. Tästä kaikesta vedän johtopäätöksen, että joko järkeillen tai tunnetiloihin rohkeasti heittäytymällä nämä eläkeikäiset ihmiset selvisivät luovuuden alueella hyvin nuorempien rinnalla.

Esteettisen kokemuksen aluetta tarkastelin tutkimuksessa tukeutuen Deweyn ja Eatonin ajatuksiin. Esteettinen kokemus on merkittävällä sijalla myös flow-käsitteessä, vaikka Csikszentmihalyi ei tarkoita flow-käsitteellä ainoastaan esteettisiä kokemuksia. Keskeiseksi nousi flow-ilmiö, jota tarkastelin samansuuntaisin havainnoin kuin Hohenthal-Antin omissa tutkimuksissaan. Monet seikat puoltavat ajatusta, että flow on alkuymmärrykseni mukaisesti käyttökelpoinen teoria tutkittaessa eläkeikäisten ihmisten luovan taidetoiminnan tekemisen hetkiä merkityksineen.

Haluan nähdä eläkeläisten kodeissa tapahtuvan yksilöllisen taideharrastuksen taideryhmien lisänä osana ennaltaehkäisevää terveydenhoitoa ja psykososiaalista kuntoutusta. Erityisesti minua kiinnostaa näiltä osin sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön resurssoinen ja kohdentaminen. Tutkimuksella osaltani selvittelin, kannattaako vanhusten palveluita avointen ryhmätoimintojen lisäksi suunnata myös kodeissa tapahtuvaan taideharrastuksen tukemiseen ja millaisia kotikäyntejä tarvitaan? Avopalvelujen kehittäminen kodeissa asumista tukemalla vaatii toteutuakseen enemmän myös kulttuuria ja sen merkityksiä tuntevaa henkilöstöä sekä

tutkimusta. Kun hoitohenkilöstö kiertää monien määriteltyjen tehtävien viitoittamana päivittäiset reittinsä vanhusten luona, jääkö mahdollisuus tukea myös tärkeää taideharrastusta? Hoitajat saattavat olla lähes ainoita, jotka pitävät säännöllistä kontaktia kodeissa asuviin vanhuksiin. Omaiset voivat asua kaukana ja varsinaiseen virike- ja taidetoiminnan ylläpitoon ei useilla paikkakunnilla omaa henkilöstöä ole. Lupaava nykysuuntaus on kuitenkin alullaan ja haluaisin uskoa, että taidetoimintaan panostetaan yhä enenevässä määrin. Vanhustyöhön koulutetaan nyt psykososiaalisen kuntoutuksen merkityksen ymmärtävää hoitohenkilöstöä, ohjaustoiminnan ammattilaisia, kuntoutus- ja terapiahenkilöstöä. Erilaisten ammattilaisia avustavien vapaaehtoistyöntekijöiden tarve on myös kasvava. Heitä voi löytyä ns. kolmannelta sektorilta tehtävään kouluttamalla ja sitouttamalla.

Jää muiden tutkimusten selvitettäväksi, millä keinoin henkilöstöä riittäisi yksilöllisempään kulttuuritoimintaan myös laitosten sisäpuolella. Jos ajattelemme laitoshoitoon siirtyvää vanhusta, joka kodissa asuessaan on kokenut taidetoiminnan hengissä pitävät voimat, eikä enää kykene toteuttamaan taideharrastustaan millään tavoin uudessa ympäristössään. Hän voi pahimmillaan masentua syvästi, jolloin yksi portti valoon voi olla taidetoiminnan mahdollistaminen kuntoutusmuotona. On tärkeää, että ihminen joka on nauttinut taiteesta ja kulttuurista elämänsä varrella saa halutessaan toteuttaa sitä muodossa tai toisessa myös vanhuuden päivinä. Omista kokemuksistani työssäni tiedän, että toimintakyvyltään heikkojen, jopa kaikkein dementoituneimpien vanhusten kanssa taiteen merkitykset voivat olla kantavia vaikkapa muistelemisen muodossa. Kukaan ei estä kokeilemasta taidetoiminnan lajeja myös sen vanhuksen kohdalla, joka ei ole niihin ole vielä syystä tai toisesta aiemmin elämänsä varrella tarttunut.

Lopuksi totean realistisesti, että vaikka ihminen olisi tutkittu kuinka perusteellisesti tahansa, aina häntä voidaan tutkia uudella tavalla. Rauhalan mukaan empiirinen tieto ihmisestä on aina vain ”toistaiseksi pätevää”. Jokainen empiiris-tieteellinen kuvaus on likiarvo lopullisesta totuudesta. Tätä ideaalista totuutta ihmistutkimus parhaimmillaan lähestyy, mutta ei sitä saavuta. Tietomme ihmisestä jää siten *relatiiviseksi*, suhteelliseksi. Ihmistutkimus ei ole koskaan valmis. Empiirinen ihmistutkimus on aina vain matkalla ihmisen yhä täydellisempään ymmärtämiseen. (Rauhala 2005, 20.) Hyvä näin, sillä tämä jättää avoimeksi monta porttia ja monta reittiä uusiin tutkimuksiin. Eläkeikäisten taidetoiminta on moninainen ilmiö ja ansaitsee tulla tarkasteluun vielä monien eri suuntausten näkökulmasta. Tiedämme

nyt miten laajasta asiasta taiteen merkitysten tutkimisessa on kysymys. Aluetta riittää lähes rajattomasti.

Pidän tärkeänä, ettei tutkittavien työ jäänyt turhaksi. Kiitän haastateltavia suostumuksesta ja avusta tutkimukselle. Samalla kiitän läheisiäni kärsivällisyydestä ja kannustuksesta tutkimustyön aikana, sekä vanhempiani, jotka onnistuivat luomaan lapsuuteeni luovuuden siemenelle kasvualustan. Arvokasta ohjausta minulle on antanut professori Pauline von Bonsdorff. Uskon tämän tutkimuksen tuovan esiin tärkeää asiaa ja vaikuttavan myönteiseen kehitykseen ikäihmisten taidetoiminnan arvostamisessa, sen merkityksien esiintuomisen myötä. Haluan yhtyä tutkimustyöni loppusanoiksi Lisbeth Blomqvistin (2004, 23) Alatalo -nimiseltä kirjoittajalta poimimiin sanoihin:

”Taide, mitä se minulle tuo mieleen?

Nautinnollisia hetkiä, joiden aikana unohdan kuka olen,

sekä ilon, joka vaikuttaa minuun niin, etten unohda näkemääni ja kuulemaani heti,

vaan se jää kuplimaan minuun saaden elämäni äärettömän paljon rikkaammaksi.”

LÄHTEET

Bardy, Marjatta 1998. *Mieli liikkeessä - käynti Outi Heiskasen taloissa ja kuvissa*. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.). Taide tiedon lähteenä. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 53-60.

Bateson, Gregory 1987. *Steps to an Ecology of Mind*. Jason Aronson Inc. Northvale.

Blomqvist, Lisbeth 2004. *Taide -elämyksen merkitys terveydelle*. Teoksessa Kaisu Pitkälä, Pirkko Routsalo ja Lisbeth Blomqvist (toim.). Ikääntyneiden yksinäisyys. Taide- ja virikeryhmät psykososiaalisena kuntoutuksena. Vanhustyön keskusliitto. Tutkimusraportti 5, 23-30.

Cohen, Gene D. 2000. *The Creative Age. Awakening Human Potential in the Second Half of Life*. Avon Books, inc. New York.

Csikszentmihalyi, Mihaly. 1990. *Flow. The psychology of optimal experience*. New York: HarperCollins Publishers.

Csikszentmihalyi, Mihaly 1993. *Kehittyvä minuus. Visioita kolmannelle vuosituhannele*. Suomentanut Sari Hellsten. Helsinki: Rasalas kustannus.

Csikszentmihalyi, Mihaly 1996. *Creativity: flow and the psychology of discovery and invention*. New York: HarperCollins Publishers.

Csikszentmihalyi, Mihaly 1997. *Finding flow. The Psychology of Engagement with Everyday Life*. HarperCollins Publishers, Inc.

Dewey, John 1934/ 1980. *Art as experience*. Perigee books. G.P. Putnam`s Sons. New York.

Dissanayake, Ellen 1992. *What is Art for?* Teoksessa Gablik S. *Conversation Before the The End of Time*. Thames and Hudson Ltd. London, 37-55.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino

Eskola, Katarina 1998. *Elämysten jäljillä*. Tietolipas 152. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Eaton, Marcia Muelder 1994. *Estetiikan ydinkysymyksiä*. Suomentanut Pekka Rantanen. Jyväskylä: Gummerus.

Gerontologia- lehti 4/2003. Jyväskylä: Suomen Gerontologian Tutkimuskeskus.

Gordon, Tuula 2006. *Naistutkimus ja eettisyyden teoriat ja käytännöt*. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali. Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 241-257.

Gylling, Heta Aleksandra. 2006. *Tutkijan ammattietiikka*. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali. Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 349-359.

Hallila, Liisa. 1998. *Ilo vanhustyössä*. Teoksessa Tuire Parviainen (toim.). Näkökulmia vanhusten hoitotyöhön. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 107-114.

Heikkinen, Eino, Kauppinen, Markku ja Laukkanen, Pia. 2003. *Toimintakyvyn ylläpitäminen ja sairauksien ehkäisy*. Teoksessa Anne Hietanen & Tiina-Mari Lyyra (toim.) Iäkkään väestön terveyden ja toimintakyvyn ylläpitäminen ja edistäminen. Sosiaali- ja Terveysministeriö. Selvityksiä 2003:2. Helsinki: Edita Prima Oy, 43-62.

Hervonen, Antti, Pohjolainen, Pertti ja Kuure, Kari, A. 1998. *Vanhene viisaasti*. Porvoo: WSOY- Kirjapainoyksikkö.

Hirn, Yrjö. 1914. *Esteettinen elämä*. Helsinki: Otavan kirjapaino.

Hirvonen, Ari. 2006. *Eettisesti hyvä tutkimus*. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali. Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 31-49.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko ja Sajavaara, Paula 2004. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hohenthal -Antin, Leonie 2006. *Kutkuttavaa taidetta. Taidetoiminta seniori ja vanhustyössä*. Jyväskylä: PS -kustannus.

Hohenthal -Antin, Leonie 2001. *Luvan ottaminen – ikäihmiset teatterin tekijöinä*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 191. Jyväskylä. Väitöskirja.

Ihatsu, Anna-Marja 2003. *Missä on naisten nykykansantaide?* Teoksessa Seppo Knuuttila (toim.), Veli Granö, Liisa Heikkilä -Palo, Raija Kallioinen, Erkki Pirtola, Hannu Saha ja Elina Vuorimies. *ITE käsillä, Nykykansantaiteen vuosikirja 2*. Maahenki Oy. Hämeenlinna: Karisto, 40-45.

Jyrkämä, Jyrki. 1990. *Vanhuus, vanheneminen ja yhteiskunta – näkökulmia sosiaaliseen vanhenemiseen*. Teoksessa Pohjolainen, Pertti & Jylhä, Marja. *Vanheneminen ja elämäntulkku*. Mänttä: Mäntän Kirjapaino, 81-104.

Kantokorpi, Otso. 2006. *ITE -taide hakee normaalitilaa*. Teoksessa Lauri Oino (toim), Arja Elovirta, Liisa Heikkilä -Palo, Raija Kallioinen ja Elina Vuorimies. *ITE lakeuksilla, Nykykansantaiteen vuosikirja 4*. Maahenki Oy. Hämeenlinna: Karisto, 14-19.

Kinnunen, Aarne 1990. *Esteettisestä elämäksestä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Konlaan, Boinkum Benson 2001. *Cultural Experience and Health. The coherence of health and leisure time activities*. Umeå Univesity Medical Dissertation. Väitöskirja.

Kuntien Eläkevakuutuksen sivusto: Eläkeikä.

(<[URL:http://www.keva.fi/YN_Body.asp?cid=2&menu1_id=92&lang=fi&menu2_id=509](http://www.keva.fi/YN_Body.asp?cid=2&menu1_id=92&lang=fi&menu2_id=509)>17.10.2007.)

Kuula, Arja 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

Liikanen, Hanna-Liisa 2004. *Taide- ja kulttuuritoiminnan vaikutus hyvinvointiin*. Teoksessa Kaisu Pitkälä, Pirkko Routsalo ja Lisbeth Blomqvist (toim.) *Ikääntyneiden yksinäisyys. Taide- ja virikeryhmät psykososiaalisena kuntoutuksena*. Tutkimusraportti 5. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto, 11-22.

Liikanen, Hanna-Liisa 2003. *Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital – hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa*. Helsinki.

Lindqvist, Martti 1985. *Ammattina ihminen*. Helsinki: Otava.

Linko, Maaria 1998. *Aitojen elämysten kaipuu. Yleisön kuvataiteelle, kirjallisuudelle ja museoille antamat merkitykset*. Jyväskylä.

Mäkelä, Klaus 2006. *Sosiaalitutkimuksen eettinen säätely*. Teoksessa *Etiikkaa ihmistieteille*. Toimittaneet Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 360-378.

Pyörälä, Eeva 1995. *Kvalitatiivisen tutkimuksen metodologiaa*. Teoksessa Jaakko Leskinen (toim.). *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*. Helsinki: Ykköspaino Oy. 11-25.

Raatikainen, Ritva 1998, *Oikeudenmukaisuus vanhusten terveyspalveluissa*. Teoksessa Tuire Parviainen (toim.) *Näkökulmia vanhusten hoitotyöhön*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy. 116 -133.

Rauhala, Lauri 2005. *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Helsinki: Yliopistopaino

Routsalo, Pirkko 2004. *Arjen kulttuuri*. Teoksessa Kaisu Pitkälä, Pirkko Routsalo ja Lisbeth Blomqvist (toim.) *Ikääntyneiden yksinäisyys. Taide- ja virikeryhmät psykososiaalisena kuntoutuksena*. Tutkimusraportti 5. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto, 37-42.

Ruoppila, Isto & Suutama, Timo 2003. *Kognitiivisen toimintakyvyn tukeminen*. Teoksessa Anne Hietane & Tiina-Mari Lyyra (toim.) *Iäkkään väestön terveyden ja toimintakyvyn ylläpitäminen ja edistäminen*. Sosiaali- ja Terveysministeriö. *Selvityksiä* 2003:2. Helsinki: Edita Prima Oy, 155-177.

Rusi, Reetta 1998. *Vanhusten toimintakyvyn merkitys tutkimusten valossa*. Teoksessa Tuire Parviainen (toim.) *Näkökulmia vanhusten hoitotyöhön*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 25-46.

Sarvimäki, Anneli 1998. *Vanhusten elämänlaatu hoitotyön haasteena*. Teoksessa Tuire Parviainen (toim.) *Näkökulmia vanhusten hoitotyöhön*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 11-24.

Sava, Inkeri & Vesanen-Laukkanen, Virpi (toim.) 2000. *Taiteeksi tarinoitu oma elämä*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sederholm, Helena 2002. *Taiteen rajat*. Teoksessa Seppo Knuuttila (toim.), Veli Granö, Liisa Heikkilä -Palo, Raija Kallioinen, Erkki Pirtola ja Hannu Saha. *ITE rajoilla, Nykykansantaiteen vuosikirja 1*. Maahenki Oy. Hämeenlinna: Karisto, 32-37.

Sepänmaa, Yrjö. 2003. *Taide, taito ja kauneus*. Teoksessa Seppo Knuuttila (toim.), Veli Granö, Liisa Heikkilä -Palo, Raija Kallioinen, Erkki Pirtola, Hannu Saha ja Elina Vuorimies. *ITE käsillä, Nykykansantaiteen vuosikirja 2*. Maahenki Oy. Hämeenlinna: Karisto, 8-15.

Tilastokeskus. Käsitteet ja määritelmät.

([URL:http://www.keva.fi/YN_Body.asp?cid=2&menu1_id=92&lang=fi&menu2_id=509](http://www.keva.fi/YN_Body.asp?cid=2&menu1_id=92&lang=fi&menu2_id=509)
>17.10.2007.)

Turtia, Kaarina (toim.), Konttinen Riitta ja Laajoki Liisa. 2002. *Taiteen Sanakirja* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Vakimo, Sinikka. 2004. *ITellä elämään. Luovuuden ja ikääntymisen ulottuvuuksia nykykansantaiteessa*. Teoksessa Seppo Knuuttila (toim.), Veli Granö, Liisa Heikkilä -Palo, Raija Kallioinen, Erkki Pirtola ja Elina Vuorimies. *ITE paikalla, Nykykansantaiteen vuosikirja 3*. Maahenki Oy. Hämeenlinna: Karisto, 60-64.

Vakimo, Sinikka. 2003. *Kulttuurista gerontologiassa – kulttuurigerontologisen identiteetin pohdintaa*. Gerontologia -lehdessä 4/2003. Jyväskylä: Suomen Gerontologian Tutkimuskeskus, 196-201.